

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та національної безпеки
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня бакалавра на тему:
**«Феміністичний дискурс про політичне представництво жінок під час
російсько-української війни»**

Виконала студентка IV курсу, групи Пл-41,
спеціальності 052 Політологія
Шахрай Вікторія Петрівна

Керівник – доктор політичних наук, професор
Мацієвський Юрій Володимирович

Рецензент – кандидатка політичних наук,
доцентка **Малиновська Наталія Вікторівна**

Острог, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I . ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА ЖІНОК В УМОВАХ ВІЙНИ.....	10
1.1. Політична участь та представництво: гендерний вимір.....	10
1.2. Феміністичний дискурс та бар'єри доступу до влади.....	14
1.3. Жінки у збройних конфліктах.....	25
РОЗДІЛ II . ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ОБМЕЖЕННЯ ЖІНОЧОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА У ВЛАДІ.....	32
2.1. Обмеження представництва жінок у владі в українському феміністичному дискурсі.....	32
2.2. Аналіз чинників обмеженого представництва жінок у владі.....	39
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Постановка проблеми. Повномасштабна російсько-українська війна докорінно трансформувала політичні та соціальні процеси в Україні, зокрема у сфері гендерних відносин. Жінки дедалі активніше залучені до сектору безпеки: за даними Міноборони, кількість військовослужбовиць зросла на 40% порівняно з 2021 роком – станом на 2023 рік майже 43 000 жінок служать у ЗСУ.¹ У 2022 році жінки становили близько 22% особового складу армії² – майже вдвічі більше, ніж у сусідніх країнах. У 2025 році така тенденція збереглася.³

Водночас, жінки взяли на себе вагомі завдання організації гуманітарної та волонтерської підтримки, а їхня участь у громадських ініціативах і політичних дискусіях поживається, що наочно демонструє активну залученість жіноцтва у сектор безпеки і оборони, а також здатність жінок ефективно організовувати суспільні процеси на рівні з чоловіками.⁴

Однак, аналітики Центру Східноєвропейських і міжнародних студій (ZOiS, Берлін) зазначають, що у публічному дискурсі війна відсунула боротьбу за права жінок і гендерну рівність в Україні, а політичне представництво жінок та їх видимість у ЗМІ зменшилися.⁵ Це можна пояснити тим, що під час війни першочерговим завданням для українського суспільства є виживання і державна безпека.

¹ Кузьменко Ю. В Україні стало на 40% більше військовослужбовиць, ніж у 2021 році. Suspilne media. 2023. URL: <https://surl.li/vxeuku> (дата звернення: 10.02.2026)

² Seifert C. A feminist response to the war in Ukraine. Berghof Foundation. 2026.

URL: <https://berghof-foundation.org/news/feminist-response-war-ukraine> (дата звернення: 10.02.2026)

³ Кальник М. «Скільки жінок в ЗСУ: актуальна статистика 2025 року та історичний огляд». Nfront. 2025. URL: <https://nfront.org.ua/skilky-zhinok-v-zsu-aktualna-statystyka-2025-roku-ta-istorychnyj-oglyad/> (дата звернення: 19.02.2026)

⁴ Майбутнє – у руках лідерок. Чому важливо долучати жінок до політичних процесів та ухвалення важливих рішень. UN WOMEN. 2026.

URL: <https://ukraine.unwomen.org/uk/stories/novyiny/2026/01/maybutnye-u-rukakh-liderok-chomu-vazhlyvo-doluchaty-zhinok-do-politychnykh-protsesiv-ta-ukhvalennya-vazhlyvykh-rishen> (дата звернення: 14.02.2026)

⁵ Strelnyk O. The Feminist Movement in War-Torn Ukraine: Challenges and Opportunities. Centre for East European and International Studies. 2025. URL: <https://www.zois-berlin.de/en/publications/zois-spotlight/the-feminist-movement-in-war-torn-ukraine-challenges-and-opportunities> (дата звернення: 10.01.2026)

Це створює своєрідний парадокс: хоча жінки довели спроможність організовувати й захищати суспільство на рівні з чоловіками, їхнє формальне представництво у владних інституціях залишається низьким.

За словами віцеспікерки Верховної Ради Олени Кондратюк, наразі лише близько 21% депутатських мандатів у парламенті належать жінкам. Це відповідає даним іноземних аналітиків, які відзначають, що частка жінок у ВРУ не змінилася відносно минулих скликань і залишається на рівні приблизно 20%. Водночас, за її словами, жінок досі немає в Генштабі, на мирних перемовинах, а також їх обмаль у керівництві обласних військових адміністрацій.⁴ Крім того, існує ризик того, що їхня участь у формальних процесах прийняття рішень може продовжувати скорочуватися в майбутньому.²

Феміністичний дискурс підкреслює цю суперечність. Війна розширює межі відповідальностей жінок, але усталенні гендерні уявлення все ще обмежують їхній фактичний доступ до влади й не визнають їхнього лідерства.⁶

Без інституційних змін весь внесок жінок ризикує зійти нанівець після війни. Відомо, що здобуті внаслідок війни здобутки у сфері гендерної рівності часто втрачалися в післявоєнний період – наприклад, після Другої світової війни цивільних жінок фактично витісняли назад до дому. Також згідно з позицією Крістін Зайферт, якщо політична присутність жінок не буде закріплена інституційно вже зараз, їхня активність залишиться лише тимчасовим явищем воєнного часу, після якого жінок знову витіснять у сферу репродуктивної та неоплачуваної праці.² Тому внесок українських жінок у стійкість та згуртованість нашого суспільства має бути відображений у формальних процесах прийняття рішень.

Звідси виникає потреба з'ясувати: чому, попри відчутне зростання участі жінок у Збройних Силах і громадських ініціативах, їхня присутність у владних

⁶ Волонтерство, громади, самоврядування: як війна розширила політичну участь жінок в Україні. ZMINA. 2025. URL: <https://zmina.info/news/volonterstvo-gromady-samovryaduvannya-yak-vijna-rozshyryla-politychnu-uchast-zhink-v-ukrayini/> (дата звернення: 20.02.2026)

структурах практично не зростає? Завданням цього дослідження є з'ясувати, як феміністичний дискурс в Україні пояснює це явище.

Огляд літератури: Проблема політичного представництва жінок в Україні вже досліджувалася у працях українських соціологинь, гендерних дослідниць, правозахисних організацій та громадських моніторингових інституцій.

Однією з ключових дослідниць цієї проблематики є Тамара Марценюк. У науковій статті «Жінки у «великій політиці»: гендерний аналіз Верховної Ради України»⁷ вона аналізує представництво жінок у парламенті України в міжнародній перспективі, розглядає українське законодавство щодо гендерної рівності, участь жінок у партійних списках, парламентських комітетах, Апараті Верховної Ради та делегаціях. Важливо, що Марценюк звертає увагу не лише на кількісну присутність жінок у парламенті, а й на проблеми вертикальної та горизонтальної сегрегації, гендерних стереотипів і сексизму в парламентському середовищі. Цей підхід є важливим для дослідження, оскільки дозволяє розглядати політичне представництво не лише як питання чисельності жінок у владі, а як питання їхнього реального доступу до впливових позицій і процесів ухвалення рішень.

Олена Стрельник – авторка аналітичного огляду ZOiS (2025), де досліджує вплив війни на феміністичний рух України. Вона зазначає, що повномасштабна війна «приставила питання про рівність жінок» на задній план та призвела до зменшення присутності жінок у політиці: за її словами, у воєнний час «політичне представництво жінок знизилося».⁸ Ця праця показує,

⁷ Марценюк Т. О. Жінки у «великій політиці»: гендерний аналіз Верховної Ради України. 2018.

URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0f73069a-2ea6-4f55-ab42-f71b5012fdd3/content> (дата звернення: 03.03.2026)

⁸ Strelnyk O. The feminist movement in war-torn Ukraine: challenges and opportunities. Centre for East European and International Studies (ZOiS). 2025.

URL: <https://www.zois-berlin.de/en/publications/zois-spotlight/the-feminist-movement-in-war-torn-ukraine-challenges-and-opportunities> (дата звернення: 03.03.2026)

як військові виклики відсувають гендерні питання, і допомагає зрозуміти контекст, в якому обговорюється політичне представництво жінок під час війни.

Окремий напрям досліджень стосується інституційних і партійних бар'єрів, які обмежують участь жінок у політиці. У матеріалі Gender in Detail «Хто їм не дає?»: усе про перешкоди для жінок у політиці»⁹ узагальнено основні пояснення того, чому формальна рівність прав не перетворюється автоматично на рівність політичної участі. У фокусі цього підходу перебуває структура політичного поля: партійний контроль над висуванням кандидаток, нерівний доступ до ресурсів, стереотипи щодо «нежіночості» влади, подвійне навантаження та сексизм. Цей напрям досліджень важливий тим, що зміщує увагу з питання «чому жінки не йдуть у політику?» на питання «які саме інституції та практики не допускають жінок до влади?».

У матеріалі Gender in Detail «Приниження, підлість, погрози і домагання: через що насправді проходять українські політикині»¹⁰ показано, що політикині стикаються не лише з конкуренцією, типовою для політичної сфери, а й зі специфічними гендерованими формами тиску: приниженням, сексуалізованими коментарями, погрозами, домаганнями, атаками на зовнішність і приватне життя. Ця група джерел дає змогу побачити сексизм не як побічне явище, а як механізм витіснення жінок із політичного простору та знецінення їхньої суб'єктності.

Питання ефективності гендерних квот активно досліджувалося українськими громадськими організаціями. Український жіночий фонд у партнерстві з Національним демократичним інститутом міжнародних відносин (НДІ) в межах гендерного моніторингу виборів аналізував законодавство,

⁹ Жарова Л. «Хто їм не дає?»: усе про перешкоди для жінок у політиці. Gender in Detail. 2019 URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/hto-im-ne-dae-use-pro-pereshkodi-dlya-zhinok-u-polititsi-134900.html> (дата звернення: 04.03.2026)

¹⁰ Неманежина О. Приниження, підлість, погрози і домагання: через що насправді проходять українські політикині. Gender in Detail. 2019. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/prinizhennya-pidlist-pogrozi-i-domagannya-cherez-scho-naspravdi-prohodiyat-ukrainski-politikini-134928.html> (дата звернення: 07.03.2026)

партійні статuti, передвиборчі програми, керівні органи партій, склад виборчих комісій, кандидатські списки, виборчі фонди та результати виборів. Метою цього моніторингу було виявлення можливостей і перешкод для участі жінок у виборах та їхнього обрання до Верховної Ради. Особливо важливим є висновок УЖФ про ключову роль політичних партій: саме партії визначають, кого висувати, кому надавати ресурси та кого розміщувати на прохідних позиціях у списках.¹¹

Дослідження Громадянської мережі ОПОРА поглиблюють аналіз виборчих бар'єрів, зосереджуючись на досвіді кандидаток під час місцевих виборів 2020 року. У звітах ОПОРИ показано, що гендерні квоти збільшили кількість жінок у списках, однак не гарантували їм реального доступу до мандатів через слабку партійну підтримку, нестачу фінансів, низьку медійну видимість і практику «технічних кандидаток».¹²

Теоретичною основою для осмислення цих досліджень є феміністичний інституціоналізм. Він пояснює, чому формальні правила рівності не завжди працюють: політичні інституції містять не лише офіційні норми, а й неформальні практики, ієрархії та уявлення про «належних» політичних акторів. Саме тому жінки можуть мати формальні права, але залишатися витісненими з реальних центрів ухвалення рішень.

Опрацьована література дає змогу окреслити основні підходи до пояснення обмеженого представництва жінок у владі. Вона показує, що ця проблема пов'язана не лише з кількістю жінок у політиці, а й із партійними, інституційними, ресурсними та культурними бар'єрами, які обмежують їхній реальний вплив.

¹¹ Фінальний звіт за результатами гендерного моніторингу на позачергових виборах народних депутатів України 2019 року. Український Жіночий Фонд. 2021.

URL: https://www.uwf.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/monitoring_report_ukr_web.pdf (дата звернення: 01.04.2026).

¹² Звіт за результатами дослідження ОПОРИ участі жінок в місцевих виборах – 2020. ОПОРА. 2021.

URL: https://opora.ua.org/vybory/gender_2020-23003 (дата звернення: 09.04.2026)

Дані та методи. Дослідження побудоване як якісний дискурс-аналіз українських феміністичних текстів і досліджень, присвячених питанню політичного представництва жінок. Дискурс-аналіз передбачає інтерпретацію текстових фрагментів і виявлення явних та прихованих установок автора.¹³ Емпіричну базу становить цільова тематична вибірка текстів, відібраних за трьома критеріями: вони мають стосуватися українського контексту; прямо або опосередковано аналізувати участь жінок у політиці, владі, виборах чи процесах ухвалення рішень; містити характеристику бар'єрів, які обмежують політичне представництво жінок. До вибірки включено праці українських дослідниць, зокрема Тамари Марценюк, Олени Стрельник, а також аналітичні матеріали Gender in Detail, Українського жіночого фонду, ОПОРИ, ЮрФем, Інституту масової інформації та релевантні публічні коментарі політикинь і експерток. Аналіз здійснюється шляхом виокремлення повторюваних наративів, понять, аргументів і кейсів, за допомогою яких феміністичний дискурс пояснює обмежене представництво жінок у політиці. Методологічною основою роботи є феміністичний інституціоналізм, який дозволяє розглядати політичну нерівність, як результат взаємодії формальних і неформальних правил гри, партійних механізмів, гендерних стереотипів і нерівного доступу до ресурсів.

Мета дослідження: виявити чинники, які заважають збільшенню кількості жінок у владі під час війни.

Завдання:

1. Розкрити сутність поняття «політичне представництво» та розмежувати його дескриптивний і субстантивний рівні;
2. Виокремити теоретичні бар'єри, що обмежують доступ жінок до процесів прийняття рішень;

¹³ Мацієвський Ю., Лебедюк В. Як писати наукові роботи з політології?: навчальний посіб. 2-ге вид. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». 2015. – 148 с. URL: <https://surl.li/rabfwk> (дата звернення: 23.05.2026)

3. Проаналізувати, як війна впливає на загострення цих бар'єрів для політичного просування жінок;
4. Виявити чинники обмеження жіночого представництва у владі з феміністичних текстів;
5. Проаналізувати чинники обмеженого представництва жінок у владі.

Предмет дослідження: український феміністичний дискурс щодо політичного представництва жінок.

РОЗДІЛ І . ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА ЖІНОК В УМОВАХ ВІЙНИ

1.1. Політична участь та представництво: гендерний вимір

У сучасній політичній науці категорія представництва є базовою для розуміння механізмів розподілу влади та легітимності демократичних інституцій. Політичне представництво — це процес, за допомогою якого громадяни (виборці) беруть участь у прийнятті державних рішень та впливають на політичну владу через своїх уповноважених представників (депутатів, партій, політиків). Тобто політичне представництво передбачає, що обранці мають діяти в інтересах виборців.¹⁴

Політичне представництво інтересів суспільства (а народ виступає джерелом влади), здійснюється через механізм виборів до державних органів кандидатів за певною визначеною виборчою системою, яка повинна відповідати демократичним вимогам рівності, чесності та прозорості.¹⁵

У сучасній демократичній політичній системі представництво є способом забезпечення того, щоб у процесі ухвалення рішень були враховані інтереси різних соціальних груп. Відповідно, жінки у владі повинні мати не просто символічну присутність, а виконувати функції політичного представництва значної частини суспільства — жіночого населення України. Це важливо тому, що жінки та чоловіки можуть мати різний досвід соціалізації, різний доступ до ресурсів, різні безпекові, економічні та соціальні потреби, а отже — різні пріоритети у публічній політиці. Зростання присутності жінок у владі створює передумови для того, щоб державна політика повніше відображала інтереси всього суспільства, а не лише домінуючих груп.

¹⁴ Воробйов В. А. Інституційні детермінанти політичного представництва: партії, парламент, масмедіа. 2022. С. 56. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/69_2022/8.pdf (дата звернення: 03.04.2026)

¹⁵ Бедрок Н. М. Партії як інститут політичного представництва. Актуальні проблеми політики. 2014. № 52. С. 274–281.

URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=apopl_2014_52_34 (дата звернення: 07.04.2026)

Якщо народ є джерелом влади, то його представництво має бути максимально повним і справедливим. Жінки складають 51% населення України¹⁶, отже, їхня участь у владі є питанням демократичної рівності. Крім того, жінки як представниці суспільства здатні артикулювати проблеми, які часто залишаються недооціненими в політичному процесі: питання догляду, соціального захисту, насильства, доступу до медицини, освіти, безпеки, ринку праці та післявоєнного відновлення. Тобто їхня присутність у владі потрібна не лише для формальної гендерної збалансованості, а для більш повного, справедливого й змістовного врахування інтересів громадянок України.

Водночас слід враховувати, що жінки не є однорідною соціальною групою. Їхній політичний досвід може відрізнятися залежно від віку, регіону проживання, соціального статусу, професії, сімейного становища, досвіду внутрішнього переміщення, військової служби або доглядових обов'язків. Тому представництво жінок не слід розуміти як автоматичне й однакове відображення «єдиного жіночого інтересу». У межах цього дослідження важливим є те, чи створює політична система умови для артикуляції різних потреб жінок, особливо в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Представництво також не зводиться лише до формальної присутності певної групи в органах влади, а включає і питання того, чи має ця група реальний вплив на ухвалення рішень, розподіл ресурсів та формування суспільно-політичного порядку денного. Саме тому доцільно розрізняти два рівні представництва: дескриптивне та субстантивне. **Дескриптивне представництво** фіксує кількісну присутність жінок у політичних інституціях, а **субстантивне** показує, чи перетворюється ця присутність на реальний політичний вплив.

¹⁶ Яке в Україні зараз співвідношення чоловіків та жінок: демограф здивував поясненням. ТСН.
URL: <https://tsn.ua/exclusive/yake-v-ukrayini-zaraz-spivvidnoshennya-cholovikiv-ta-zhinok-demograf-zdivuvav-progn-ozom-2760705.html> (дата звернення: 07.04.2026)

Прихильники такого підходу вважають, що найкраще захищати права жінок у парламенті можуть саме жінки. Тому вони пропонують активніше залучати їх до політики, зокрема через гендерні квоти, які закріплюють за жінками певну кількість місць. Водночас критики зазначають, що кількість депутаток у залі не завжди гарантує реальне просування жіночих інтересів у законах, через що вважають систему квот недостатньо дієвою.¹⁷

Іншими двома типами представництва є формальне та символічне. Формальне представництво означає, що особа отримує повноваження діяти від імені інших, але саме по собі не гарантує якості такого представництва. Символічне представництво пов'язане з уявленням про те, що інтереси певної групи нібито враховані, хоча це не обов'язково відповідає реальному змісту політичних рішень.¹⁸

Ханна Піткін, яка теоретизувала цю проблематику у праці «Концепція представництва» (1967), розглядала формальне, символічне та дескриптивне представництво як обмежені форми, а субстантивне представництво пов'язувала з реальним просуванням інтересів тих, кого представляють.¹⁹

У подальшому аналізі дескриптивне представництво вимірюватиметься через кількість жінок у парламенті, уряді, партійних списках, керівництві партій, комітетах і ключових органах ухвалення рішень; субстантивне — через те, чи мають жінки доступ до ресурсних посад, впливових напрямів політики, порядку денного та можливості просувати теми безпеки, догляду, соціального захисту, протидії насильству й післявоєнного відновлення.

Отже, політичне представництво жінок слід розглядати не лише як кількісну присутність у владі, а як реальну можливість впливати на ухвалення

¹⁷ Теплицька М. О. Представництво жінками-парламентаріями інтересів жінок в процесі ухвалення антикорупційного законодавства в Україні. ACREC Review. 2019. № 2.

URL: https://acrec.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/AR01-3_final-final.pdf (дата звернення: 10.04.2026)

¹⁸ Schwindt-Bayer L. A., Mishler W. An integrated model of women's representation. The Journal of politics. 2005. №. 2. С. 407-428. URL: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1111/j.1468-2508.2005.00323.x> (дата звернення 10.04.2026)

¹⁹ Pitkin H. F. The concept of representation. Univ of California Press. 1967.

рішень і просування суспільно важливих інтересів. Саме тому для оцінки рівня гендерної рівності в політиці важливим є не тільки зростання кількості жінок у владних структурах, а й рівень їхнього фактичного політичного впливу.

1.2. Феміністичний дискурс та бар'єри доступу до влади

Для аналізу політичного представництва жінок важливим є поняття феміністичного дискурсу. У повсякденній мові слово «дискурс» часто означає просто розмову або обговорення. Однак у політичній науці, дискурс — це організована система поглядів, ідей, текстів, висловлювань та правил, за якими суспільство обговорює певну тему. Ця система включає в себе закони, статті у засобах масової інформації, наукові праці, виступи політиків і навіть звичайні розмови людей між собою.²⁰

Політичний дискурс завжди пов'язаний із владою. Він показує, яка група людей у суспільстві має право встановлювати правила, а які групи повинні цим правилам підкорятися.

Наприклад, якщо у певному суспільстві роками переважає дискурс, згідно з яким керувати державою або армією можуть лише чоловіки, то всі структури суспільства будуть підтримувати цю ідею. Школи навчатимуть дітей відповідно до цих правил, закони обмежуватимуть права жінок займати керівні посади, а засоби масової інформації показуватимуть політику як виключно чоловічу справу. У результаті такого дискурсу люди починають вважати такий стан речей абсолютно природним і єдино правильним.

Фемінізм (фр. «feminisme», лат. «femine» — жінка) — це громадсько-політичний рух за надання жінкам рівних із чоловіками прав у всіх без винятку сферах життя: в економіці, політиці, культурі, освіті та сімейних відносинах.²¹ Фемінізм виступає проти сексизму, проти стереотипів про те, що жінки гірші або слабші за чоловіків, і проти будь-яких форм насильства щодо жінок.

Відповідно до цього руху виникла феміністична теорія. Вона вивчає, як саме суспільство розподіляє обов'язки між чоловіками та жінками, чому

²⁰ Голомоз О. С., Дмитришин А. В. Політичний і рекламний дискурси в сучасному соціокультурному просторі: лінгвокультурологічний і аксіологічний аспекти. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. 2020. Т. 2, № 12. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9272> (дата звернення: 25.04.2026)

²¹ Humm M. Słownik teorii feminizmu. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe Semper, 1993. 268 s.

виникає нерівність і як саме ця нерівність впливає на повсякденне життя кожної конкретної людини. Феміністична теорія доводить, що ролі, які виконують чоловіки та жінки, не є результатом їхніх біологічних відмінностей. Ці ролі створюються самим суспільством протягом століть. І оскільки ці ролі створені людьми, вони можуть і повинні бути змінені людьми задля досягнення справедливості.

Поєднуючи два попередні поняття, можна дати таке визначення: **феміністичний дискурс** у політичній науці — це специфічна система текстів, поглядів та риторики, яка має на меті виявити, пояснити та усунути нерівність між чоловіками та жінками у суспільстві.²²

Головним завданням феміністичного дискурсу є проблематизація нерівності. Слово «проблематизувати» означає взяти явище, до якого всі звикли і яке всі вважають природним, і показати, що насправді це явище є соціальною проблемою, несправедливістю, яку потрібно виправляти.

Наприклад, протягом багатьох століть вважалося природним, що жінка після одруження повністю присвячує себе домашньому господарству та догляду за дітьми, і ця праця не оплачується грошима. Суспільство не бачило в цьому проблеми. Феміністичний дискурс проблематизував цю ситуацію. Він поставив запитання: чому важка щоденна праця жінок не визнається економічно цінною? Чому жінки через цю неоплачувану роботу втрачають можливість здобувати освіту, заробляти власні гроші і мати фінансову незалежність від чоловіка? Завдяки феміністичному дискурсу ця «природна норма» перетворилася на проблему, яку суспільство почало вирішувати шляхом зміни законів.

Отже, у політичній сфері феміністичний дискурс зосереджується на кількох головних аспектах:

²² Швед З. В. Феміністичний дискурс в суспільних практиках сучасності. Перспективи. Соціально-політичний журнал. 2024. № 3. С. 158–166. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/21481> (дата звернення: 25.04.2026)

1. **Гендерна рівність:** аналіз нерівного становища жінок і чоловіків у політичному, соціальному та правовому житті, а також пошук механізмів забезпечення рівних можливостей.

2. **Права жінок і політичне представництво:** увага до участі жінок у політичних інститутах, доступу до влади, виборчих прав, лідерства та представництва у державному управлінні.

3. **Вплив держави:** як закони, які приймає держава, по-різному впливають на життя чоловіків і жінок.

4. **Міжнародний вимір гендерної політики:** увага до міжнародних стандартів прав людини, глобальної співпраці у сфері гендерної рівності та ролі феміністичних підходів у питаннях миру й безпеки.

5. **Трансформація державної політики:** розгляд того, як феміністичний дискурс впливає на сучасну державну політику, соціальні програми та гуманітарні стратегії.

Державні інституції — парламент, уряд, політичні партії, військові відомства — традиційно розглядаються як нейтральні структури, що просто виконують свої функції. Проте теорія феміністичного інституціоналізму пропонує інший погляд: політичні інституції не є гендерно нейтральними. Вони історично створювалися та формувалися за умов домінування чоловіків. Відповідно, їхня внутрішня логіка, процедури, стандарти поведінки та критерії успіху відтворюють саме чоловічий досвід як базову норму, роблячи ці структури сприятливішими для однієї групи та створюючи системні бар'єри для іншої.

Феміністичний інституціоналізм пояснює ці бар'єри через взаємодію формальних і неформальних правил гри.

До **формальних практик** відносяться політики, закони, процедури, що прямо чи опосередковано впливають на гендерні відносини. Наприклад, виборчі квоти для жінок або законодавчі акти про рівну оплату праці. Формальні

гендерні практики часто закріплюються в офіційних документах, регламентах або стратегіях, що мають юридичну силу.

Серед **неформальних практик** можна виділити такі: культура, традиції, негласні правила, що регулюють поведінку в рамках інституцій. Неформальні практики можуть проявлятися через гендерні стереотипи, що закріплюють очікування щодо «традиційних» ролей чоловіків і жінок. Наприклад, стереотипи про те, що керівні посади більше підходять чоловікам. Також через певні стереотипи під час прийняття на роботу часто перевагу віддають чоловікам, навіть якщо жінки мають відповідні освіту та кваліфікацію.²³

Гендерні практики (або правила гри) — це повторювані дії, соціальні ролі та поведінкові моделі, що впливають на розподіл влади, ресурсів і можливостей між жінками та чоловіками. Вони охоплюють сферу праці, медіа, сімейні стосунки та політику, впливаючи на рівноправність.²⁴ Вони, як правило, або допомагають, або заважають жінкам закріпитися у владі. Для подальшого аналізу це означає, що потрібно досліджувати не лише наявність законодавчих гарантій, а й те, як ці гарантії працюють у реальній партійній, виборчій та владній практиці.

Застосування феміністичного інституціоналізму забезпечує спосіб пояснення так званого «гендерного парадоксу розподілу влади», включаючи розрив між обіцянками формальних рамок та результатами для жінок на практиці.²⁵ Формально політична система може декларувати рівність і відкритість, але на практиці жінки залишаються менш представленими в центрах ухвалення рішень.

²³ Варич Д. Ю. Феміністичний інституціоналізм як основний тренд досліджень гендерної нерівності. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології». 2024. URL: <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2024-46-11> (дата звернення 13.04.2026)

²⁴ Бахмач А. Гендерні практики міжнародного досвіду. *Humanities Studies*. 2024. № 18 (95). URL: <https://humstudies.com.ua/article/view/299775/292303> (дата звернення: 11.04.2026)

²⁵ Mackay F., Murtagh C. New Institutions, New Gender Rules? A Feminist Institutional Lens on Women and Power-Sharing. 2019. URL: https://peacerep.org/wp-content/uploads/2019/03/2019_Mackay_Murtagh_new-institutions-new-gender-rules.pdf#:~:text=applying%20a%20feminist%20institutionalist%20promise%20of%20formal%20frameworks%20and (дата звернення: 11.04.2026)

Ця теоретична рамка також пояснює парадокс вибіркового допуску жінок до управління. Система політичних інституцій досить легко абсорбує жінок у так звані «кризові» ролі. У періоди суспільних криз чи війни жінки масово залучаються до роботи, де потрібен високий рівень самовіддачі, волонтерський ресурс або розв'язання складних гуманітарних проблем. Жінкам делегують великі обсяги роботи та відповідальність на базовому або середньому рівні виконавчої влади.

Однак ситуація кардинально змінюється, коли йдеться про розподіл реальної політичної влади, макрофінансів, керівництво силовими або безпековими відомствами. На етапі доступу до ресурсів та центрів ухвалення стратегічних рішень система вмикає інституційні фільтри. Неформальні правила починають працювати на збереження статус-кво: керівні посади закріплюються за домінуючими групами, а жіноче представництво знову зводиться до формального мінімуму. Це свідчить про те, що бар'єри полягають не у відсутності кваліфікованих жінок, а у самій природі політичних інституцій, які чинять опір перерозподілу влади.

Динаміка, за якої державні та корпоративні структури значно легше абсорбують жінок на виконавчі, кризові чи об'єктивно небезпечні ролі (служба у збройних силах під час війни, екстрена медицина в умовах пандемій тощо), але водночас вмикають жорсткі інституційні фільтри, коли йдеться про розподіл вищої політичної чи економічної влади, є предметом інтенсивних наукових дебатів. Цей дисбаланс відображає фундаментальні відмінності між логікою мобілізації ресурсів для фізичного чи економічного виживання системи та логікою збереження статус-кво при розподілі ресурсів, престижу та привілеїв.

З точки зору політичної соціології, інституційної економіки та теорії міжнародних відносин, кризові ролі розглядаються патріархальною системою виключно через призму функціональності та утилітарності. Під час

екстремальних ситуацій система діє за принципом максимізації доступних ресурсів.²⁶

Першопричина того, чому жінки порівняно легко долають бар'єри на шляху до зон підвищеного ризику та важкої праці, криється в макроекономічних та політичних механізмах «утилітарної мобілізації». Історично та структурно капіталістичні та патріархальні держави розглядають жіночу працю як вискоеластичний ресурс — своєрідну «резервну армію праці» (reserve army of labor).²⁷

Теорія «резервної армії праці» пояснює, що в будь-якій системі накопичення капіталу чи військової могутності завжди повинен існувати тил «завжди доступних працівників», який утримує систему від колапсу в моменти пікових навантажень. Коли традиційна (чоловіча) робоча чи військова сила виснажена, дефіцитна або недостатня для подолання кризи, система активує цей жіночий резерв.

Під час криз на перший план виходить імператив виживання. Система тимчасово призупиняє дію традиційних гендерних упереджень, оскільки утилітарна потреба в робочих руках, медичному персоналі або солдатах переважає потребу у підтримці патріархального ідеологічного статус-кво.

Дослідниця міжнародних відносин Синтія Енло у своїх фундаментальних працях зазначає, що мілітаризація та мобілізація під час війн глибоко спираються на функціональне використання жіночого ресурсу.²⁸ Держави потребують 100% залучення боєздатних громадян, тому інституційні

²⁶ Enloe C. Be sceptical of militarization. Chatham House. 2023. URL:

<https://www.chathamhouse.org/publications/the-world-today/2023-02/cynthia-enloe-be-sceptical-militarization> (дата звернення: 16.04.2026)

²⁷ Bellin E. Contingent democrats Industrialists, Labor, and Democratization in Late-Developing Countries. URL: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/10015453.pdf> (дата звернення: 17.04.2026)

²⁸ Schouten P., Dunham H. Theory Talk #48: Cynthia Enloe on Militarization, Feminism, and the International Politics of Banana Boats. Theory Talks. 2012. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/155109/Theory%20Talk48_Enloe.pdf (дата звернення 18.04.2026)

бар'єри на вхід до армії чи екстрених служб різко знижуються або скасовуються законодавчо.²⁹

Ця кризова інтеграція, однак, не означає емансипації. Як зазначає Енло, «жінки як солдати — це ще не визволення».³⁰ Система абсорбує їхні тіла, інтелект та навички для виконання критичних завдань, але не наділяє їх стратегічним контролем над інституцією.

На відміну від мобілізації, де кожна нова людина — це додатковий ресурс, розподіл політичної та економічної влади функціонує за жорсткою логікою «гри з нульовою сумою». Якщо вища влада розглядається як метафоричний «пиріг», розмір якого є фіксованим, то наділення жінки міністерським портфелем чи місцем у раді директорів неминуче вимагає від чоловіків відмовитися від частини своїх історичних привілеїв. Відповідно, інституційні фільтри вмикаються саме на етапі спроби конвертації професійних досягнень, героїзму чи функціональної корисності у політичний чи фінансовий капітал.³¹ Система охоче делегує жінкам небезпеку та відповідальність, але жорстко захищає статус і ресурси, які ця відповідальність мала б гарантувати.

Суперечливе ставлення суспільства до жінок у війні та політиці пояснюється теорією амбівалентного сексизму, розробленою Пітером Гліком та Сьюзен Фіске у 1996 році. Згідно з цією теорією, сексизм функціонує через поєднання двох взаємопов'язаних форм — ворожого та доброзичливого

²⁹Prasad A., Zulfiqar G. Resistance and praxis in the making of feminist solidarity: A conversation with Cynthia Enloe. *Gender, Work & Organization*. 2021. Vol. 28, № 2. P. 722–734. URL: https://www.researchgate.net/publication/343505380_Resistance_and_praxis_in_the_making_of_feminist_solidarity_A_conversation_with_Cynthia_Enloe (дата звернення 18.04.2026)

³⁰ Puya Habibi N. Cynthia Enloe, *Twelve Feminist Lessons of War* (University of California Press, 2023). *Feminists@law*. 2024. Vol. 13, № 1. URL: <https://journals.kent.ac.uk/index.php/feministsatlaw/article/view/1278/2312> (дата звернення 18.04.2026)

³¹ Almakaty S. S. Gatekeeping and Agenda-Setting Theories in the Age of Algorithmic Media: A Critical Synthesis and Theoretical Extension (2000–2025). *Preprints.org*. 2026. URL: <https://www.preprints.org/manuscript/202602.1160> (дата звернення 18.04.2026)

сексизму, які разом підтримують традиційне чоловіче домінування в суспільстві.³²

Сексизм – це дискримінація людей за ознакою статі (sex – стать, з англ.). Поряд із ним також існують ейджизм (дискримінація за віком) і лукізм (дискримінація за зовнішністю). Сексизм може проявлятися в текстах, зображеннях або мові, яку іноді називають «мовою ворожнечі», бо вона може ображати певні групи людей. В основі сексизму лежать гендерні стереотипи — уявлення про «типові» ролі чоловіків і жінок, які базуються, передусім, на біологічних ознаках. Так звані традиційно жіночі ознаки називають фемінністю (чи жіночністю), а чоловічі – маскуліністю (чоловічністю). Маскуліність пов'язують із силою, владою, мужністю, витривалістю, агресією, неемоційністю, орієнтацією на успіх. Натомість фемінність – це емоційність, чуйність, слабкість, жертовність, залежність тощо.³³

Для виявлення сексистських висловлювань доцільно застосовувати так званий «метод дзеркала». Його сутність полягає в тому, щоб замінити у висловлюванні жінок на чоловіків і оцінити його коректність та прийнятність у новому контексті. Якщо така заміна робить висловлювання недоречним, неприйнятним або абсурдним, це свідчить про потенційно сексистський характер і необхідність його перегляду.

Ворожий сексизм є відкрито мізогінним і розглядає жінок як маніпулятивних конкуренток, які прагнуть захопити владу над чоловіками через фемінізм або сексуальність.³⁴ Цей тип сексизму миттєво активується, коли жінки претендують на традиційно «чоловічі» території домінування — політичне

³²Chen Z., Fiske S. T., Lee T. L. Ambivalent Sexism and Power-Related Gender-role Ideology in Marriage. Sex Roles. 2009. Vol. 60, № 11–12. P. 765–778. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3777654/> (дата звернення 18.04.2026)

³³Марценюк Т. О. Жінки у «великій політиці»: гендерний аналіз Верховної Ради України. Наукові записки НаУКМА. Соціологія. 2018. Т. 1. С. 44–54. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0f73069a-2ea6-4f55-ab42-f71b5012fdd3/content> (дата звернення: 20.04.2026)

³⁴Grubbs J. B. Ambivalent Sexism. The SAGE Encyclopedia of Psychology and Gender. 2017. URL: <https://pages.nyu.edu/jackson/sex.and.gender/Readings/AmbivalentSexism-Sage17.pdf> (дата звернення: 20.04.2026)

лідерство, фінансовий контроль, стратегічне управління. Він діє як агресивний інституційний фільтр, караючи жінок, що порушують статус-кво.

Натомість доброзичливий сексизм характеризується суб'єктивно позитивним (для самого сексиста), але глибоко патерналістським ставленням. Він категоризує жінок як прекрасних, чистих, але крихких істот, які потребують чоловічого захисту. Доброзичливий сексизм включає три компоненти: захисний патерналізм, ідеалізацію жінок та бажання гетеросексуальної близькості.³⁵ Незважаючи на уявну позитивність, дослідниці доводять, що доброзичливий сексизм є не менш руйнівним для доступу жінок до влади, оскільки він раціоналізує їхнє усунення від жорсткого світу прийняття рішень під приводом «турботи».

Теорія амбівалентного сексизму частково пояснює парадокс, за якого суспільство допускає жінок до небезпечних ролей під час кризи, але обмежує їхній доступ до політичної влади. У воєнних або кризових умовах потреба у виживанні тимчасово послаблює гендерні стереотипи, тому жінки активніше залучаються до оборони та суспільно важливих функцій. Однак у сфері політики й управління знову відтворюється патерналістська модель, у межах якої жінок нібито «захищають» від жорсткого політичного середовища, фактично усуваючи їх від ухвалення рішень.³⁶

Розподіл влади в суспільстві рідко відбувається за суто меритократичними критеріями (оцінка виключно професійних досягнень). Здебільшого цей процес зав'язаний на закритих мережах впливу, кумівстві та культурі «чоловічого клубу». Розабет Мосс Кантер у своїй праці 1977 року концептуалізувала явище «гомосоціального відтворення» (homosocial

³⁵ Glick P., Fiske S. T. Hostile and Benevolent Sexism: Measuring Ambivalent Sexist Attitudes Toward Women. *Psychology of Women Quarterly*. 1997. Vol. 21, № 1. P. 119–135. URL: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1471-6402.1997.tb00104.x> (дата звернення: 20.04.2026)

³⁶ Ryan M. K., Haslam S. A. The Glass Cliff: Evidence that Women are Over-Represented in Precarious Leadership Positions. *British Journal of Management*. 2005. Vol. 16, № 2. P. 81–90. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8551.2005.00433.x> (дата звернення: 20.04.2026)

reproduction).³⁷ Згідно з цією теорією, в умовах високої невизначеності та ризиків, які притаманні вищому політичному чи корпоративному управлінню, діючі лідери прагнуть мінімізувати непередбачуваність, оточуючи себе людьми, яким вони довіряють. Найвищий рівень довіри формується до тих, хто максимально схожий на самого суб'єкта управління — за статтю, класом, расою, освітою та поведінковими патернами.³⁸ Унаслідок цього урядові кабінети, партійні верхівки та інші центри влади відтворюють самі себе, рекрутуючи нових лідерів із уже наявних соціальних мереж.

Цей механізм важливий для аналізу партійного контролю, формування виборчих списків, розподілу посад і доступу до ресурсів. Жінки можуть бути видимими у публічній частині політичного процесу, але залишатися відсутніми там, де фактично ухвалюються рішення: у закритих консультаціях, неформальних домовленостях, партійних переговорах і кадрових колах.

Жінки, яким все ж вдається пробитися до керівних позицій, миттєво зіштовхуються з інституційним фільтром, відомим як дилема «подвійного зв'язку» (double bind dilemma), яка базується на несвідомому когнітивному упередженні «think leader, think male» (думаючи про лідера, уявляєш чоловіка).³⁹ Якщо жінка-політик демонструє маскулінні риси (рішучість, жорсткість у переговорах), суспільство та колеги критикують і демонізують її як «надмірно агресивну», «холодну» або таку, що порушує гендерні норми (реакція ворожого сексизму). Якщо ж вона дотримується традиційно фемінних моделей (емпатія, колаборація, пошук компромісів), її моментально визнають

³⁷ Utzeri M. Rethinking Men's Position in Organisation: The French Experience. *Masculinities: A Journal of Identity and Culture*. 2019. № 11. P. 5–22. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1205017> (дата звернення: 20.04.2026)

³⁸ Murray R., Bjarnegård E. Bringing men and masculinities into political science. *European Journal of Politics and Gender*. 2024. Vol. 7, № 3. P. 308–325. URL: https://www.researchgate.net/publication/373971611_Bringing_men_and_masculinities_into_political_science (дата звернення: 20.04.2026)

³⁹ Catalyst. The Double-Bind Dilemma for Women in Leadership: Damned if You Do, Doomed if You Don't. SlideShare. 2007. URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/the-double-bind-dilemma-for-women-in-leadership-damned-if-you-do-doomed-if-you-dont/1631078#9> (дата звернення: 20.04.2026)

«занадто м'якою», слабкою та некомпетентною для жорсткого світу високої політики чи макроекономіки. Тобто жінка оцінюється не лише за професійністю, а й за відповідність або невідповідність гендерним очікуванням.

Підсумовуючи цей підпункт, можна сказати, що дисбаланс, за якого політико-економічна система з легкістю абсорбує жінок у кризові, небезпечні та виконавчі ролі, але систематично блокує їм доступ до вищих ешелонів влади, не є тимчасовим наслідком недостатньої освіти чи досвіду жінок. Це закономірний, глибоко раціональний результат структурної архітектури патріархальних інституцій, що захищають монополію на ресурси.

Теоретичні бар'єри доступу до влади проявляються у формі патерналістських уявлень, неформальних чоловічих мереж, подвійних стандартів щодо жінок-лідерок, економічної нерівності та покладання на жінок основного обсягу неоплачуваної доглядової праці.

Цей підпункт задає набір понять, через які треба аналізувати український матеріал: формальні правила (квоти, виборче законодавство, процедури призначення), неформальні правила (чоловічі мережі, кулуарність, партійні домовленості), інституційні фільтри (недопуск до ресурсних посад), утилітарна мобілізація (залучення жінок до кризових ролей без передачі влади), амбівалентний сексизм (вороже покарання або патерналістський «захист»), гомосоціальне відтворення та подвійні стандарти щодо жінок-лідерок.

1.3. Жінки у збройних конфліктах

Збройний конфлікт — це стан відкритого протистояння із застосуванням зброї між двома або більшою кількістю держав, або між різними групами всередині однієї держави. Такі події є найбільш масштабними та руйнівними процесами в історії розвитку людства. Вони призводять до знищення інфраструктури, втрати людських життів, зміни кордонів та зупинки економічного розвитку.⁴⁰ Окрім фізичного руйнування, війна також повністю змінює те, як функціонує суспільство, як люди взаємодіють між собою та які ролі вони виконують.

З розвитком соціальних наук дослідники почали розуміти, що війна має різний вплив на чоловіків та жінок. Цей різний вплив отримав назву «гендерний вимір війни». Аналіз гендерного виміру показує, що війна не просто руйнує міста, вона змінює розподіл праці між статями і впливає на розподіл влади у державі.

Застосування феміністичного дискурсу до аналізу збройних конфліктів дало змогу політичній науці показати, що війна не є однаковою для всіх. Залежно від статі, люди отримують різні обов'язки, стикаються з різними загрозами і мають різні права під час війни та після її закінчення.

Згідно з дослідженнями міжнародних експертів, зокрема працями Рашиди Манджу (яка працювала Спеціальним доповідачем ООН з питань насильства щодо жінок) та Каллейг МакРейт, війна за своєю природою є патріархальною діяльністю.⁴¹ Військові структури та армії протягом тисячоліть створювалися чоловіками виключно для чоловіків. Сама ідея військової служби історично базувалася на тих рисах, які суспільство приписувало чоловікам:

⁴⁰ Reports and Documents, How is the term “armed conflict” defined in international humanitarian law? International Review of the Red Cross. ICRC. 2024. URL: <https://international-review.icrc.org/articles/reports-and-documents-how-is-the-term-armed-conflict-defined-in-ihl-925> (дата звернення: 22.04.2026)

⁴¹ Manjoo R., McRaith C. Gender-Based Violence and Justice in Conflict and Post-Conflict Areas. Cornell International Law Journal. 2011. Vol. 44. P. 11–31. URL: https://www.law.cornell.edu/gender-justice/resource/gender-based_violence_and_justice_in_conflict_and_post-conflict_areas (дата звернення: 26.04.2026)

фізична сила, здатність до жорстокості, агресія, схильність до жорсткої дисципліни та прагнення домінувати над іншими.

Коли починається збройний конфлікт, відбувається процес, який політична наука називає мілітаризацією суспільства. Мілітаризація — це підпорядкування всіх сфер життя цивільного населення потребам армії та ведення бойових дій. У період мілітаризації держава отримує надзвичайні повноваження і починає посилено контролювати економіку, засоби масової інформації, пересування громадян та їхню поведінку. Держава обмежує багато конституційних прав і свобод громадян, пояснюючи це тим, що такі обмеження необхідні для досягнення перемоги над ворогом і збереження територіальної цілісності країни. Замість демократичних дискусій суспільство переходить до наказів та підпорядкування.⁴²

Як процес мілітаризації впливає на становище жінок у суспільстві? Дослідження показують, що мілітаризація та патріархальна система тісно взаємодіють між собою. В умовах війни, коли головним пріоритетом стає збройний захист, суспільство часто повертається до найбільш старих і традиційних уявлень про те, якими мають бути чоловіки і жінки.⁴³

Формується такий своєрідний розподіл ролей: чоловік сприймається виключно як «захисник», воїн, активний учасник подій, який вирішує долю країни зі зброєю в руках; жінка сприймається як та, «кого треба захищати», тобто пасивна особа, яка не приймає рішень, а лише чекає на допомогу та збереження безпеки.⁴²

Цей поділ є небезпечним для прав жінок, оскільки він призводить до того, що під час війни політичний та соціальний авторитет жінок може знижуватися. Суспільство починає найбільше поважати та цінувати тих людей,

⁴² Макачук В. В., Росавицький О. О. Адміністративно-правові аспекти формування загонів самооборони. Право і суспільство. 2022. № 2. С. 158–163. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.2.24>. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7558/1/Administrativno_pravovi.pdf (дата звернення: 28.04.2026)

⁴³ Стрельник О. Гендерна (не)рівність в умовах війни: виклики та можливості для українського суспільства. Інститут соціології НАН України. 2024. URL: https://isnasu.org.ua/analytics/004_Strelnyk_-_Genderna_nerivnist_v_umovah_viny.php (дата звернення: 28.04.2026)

які мають військовий досвід або ухвалюють військові рішення. Оскільки серед керівництва армією та державою переважають чоловіки, саме вони отримують ще більше влади, а жінки виключаються з процесів ухвалення важливих державних рішень.⁴⁴

Друга важлива теорія стосується поняття «соціальний контракт». У політичній науці соціальний контракт (або суспільний договір) — це умовна, невидима угода між владою (державою) та її громадянами.⁴⁵ Тобто люди погоджуються дотримуватися законів і сплачувати податки, а держава гарантує захист прав, порядок і базові соціальні послуги.

У мирний час цей баланс є відносно стабільним і не передбачає масового примусу до ризику для життя (за винятком тих, хто добровільно обрав професію військовослужбовця). В умовах війни соціальний контракт змінюється: держава різко збільшує вимоги до громадян, зокрема щодо праці, ресурсів і участі в обороні.

Для чоловіків соціальний контракт трансформується у переважно обов'язкову модель: військова служба стає юридичним обов'язком, вводяться обмеження на виїзд і можливість примусової мобілізації, що фактично звужує свободу вибору та пересування.

Для жінок військова участь здебільшого залишається добровільною, однак їхній соціальний тягар зростає через розширення неоплачуваної праці: догляд за дітьми, літніми людьми та пораненими, а також забезпечення функціонування економіки в умовах нестачі робочої сили.

У підсумку війна призводить до асиметричного перерозподілу обов'язків: чоловіки частіше отримують статус військових захисників із обмеженням прав, тоді як жінки — збільшення обсягу соціально відтворювальної та неоплачуваної праці при формальному збереженні більшої

⁴⁴ Громадянське суспільство та правова держава: виклики сьогодення : монографія за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Л. Ф. Купіної, В. І. Шакуна. Київ : Алерта, 2023. 304 с. URL:

<https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Gromadyanske-suspilstvo-1.pdf> (дата звернення: 29.04.2026)

⁴⁵ Лісничук О. Пошуки формули «нового суспільного договору» після Євромайдану. Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2017. Вип. 5–6 (91–92). С. 231–243. URL:

https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/nz_91-92_93.pdf (дата звернення: 01.05.2026)

мобільності. Саме ця асиметрія створює основу для гендерного парадоксу війни.

Олена Стрельник, у своїх наукових працях детально описує дію гендерного парадоксу війни на прикладі повномасштабної агресії Росії проти України. Зазвичай традиційні наукові дослідження, які проводилися в англосаксонських та північноєвропейських країнах, категорично стверджували, що війна завжди має лише один наслідок для жінок: вона суттєво погіршує їхнє становище, робить їх безправними і значно посилює гендерну нерівність у суспільстві. Проте Олена Стрельник доводить, що реальність в Україні є набагато складнішою і потребує перегляду цих старих висновків. Гендерний парадокс полягає в тому, що війна працює одночасно у двох абсолютно різних напрямках: з одного боку, вона закріплює традиційні патріархальні правила, а з іншого боку, створює безпрецедентні умови для руйнування цих самих правил і швидкого розширення прав жінок.

Дослідниця виділяє три основні виміри цього парадоксу, які показують, як саме війна впливає на рівність.

Перший парадокс — війна одночасно посилює патріархатний порядок і звужує права чоловіків. У законодавстві саме чоловікам відводиться роль захисників, для них запроваджуються обмеження та мобілізаційний обов'язок, що цементує традиційний розподіл гендерних ролей.

Другий парадокс — війна стає вікном можливостей для просування гендерної рівності на політичному рівні. Попри війну, не зупиняються євроінтеграційні та законодавчі зміни, зокрема ухвалення стратегічних документів і ратифікація Стамбульської конвенції.

Третій парадокс — війна змушує суспільство переосмислювати традиційні моделі поведінки, а протиставлення України російській моделі «традиційних цінностей» посилює підтримку ідей рівності, прав людини та більшої соціальної інклюзивності. Оскільки українське суспільство прагне максимально дистанціюватися від російської ідеології («русского міра»),

українці починають набагато швидше і позитивніше сприймати європейські демократичні цінності.⁴²

Отже, гендерний парадокс показує, що збройний конфлікт не має однозначних наслідків. Він водночас підсилює стереотипи через суворі закони про воєнний стан і руйнує їх через необхідність європейської інтеграції та спротив ворожій ідеології.

Історичний досвід свідчить, що після завершення бойових дій та на тлі глибокої демографічної кризи держава часто вдається до консервативної ідеології. Жінок намагаються витіснити назад до традиційних сімейних ролей, нав'язуючи суспільству думку, що головний патріотичний обов'язок жінки після війни — це не будувати кар'єру і не йти в політику, а народжувати дітей для відновлення нації. Існує реальна загроза, що під приводом боротьби за збільшення народжуваності політики можуть спробувати заборонити або суттєво обмежити право жінок на переривання вагітності (аборти). Це стало б прямим порушенням права жінок розпоряджатися власним тілом.

Звісно, найбільш трагічним, болючим і руйнівним аспектом досвіду жінок під час збройних конфліктів є насильство. Незважаючи на те, що в усьому світі активізувалися зусилля по боротьбі з гендерним насильством під час конфлікту і в постконфліктний період, жінки продовжують піддаватися гендерно-обумовленому насильству в таких формах як зґвалтування, сексуальне рабство, викрадання або торгівля людьми, примусова вагітність або примусове переривання вагітності, а також залишаються об'єктом зловживань сексуального характеру в умовах конфлікту.⁴⁶ Також, оскільки жінки беруть участь у бойових діях, вони, як і чоловіки, стають військовополоненими.⁴⁷

Феміністичний дискурс приділяє цій проблемі надзвичайно багато уваги. Причина такої уваги полягає в тому, що наука вимагає змінити сприйняття

⁴⁶ Manjoo R., McRaith C. Gender-Based Violence and Justice in Conflict and Post-Conflict Areas. Cornell International Law Journal. 2011. Vol. 44, № 1. P. 11–31. URL: https://www.law.cornell.edu/gender-justice/resource/gender-based_violence_and_justice_in_conflict_and_post-conflict_areas (дата звернення: 26.04.2026)

⁴⁷ Луцан А. В. Захист прав жінок в умовах збройних конфліктів. Право і суспільство. 2022. № 6. С. 299–306. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/6_2022/45.pdf (дата звернення: 02.05.2026)

цього явища: насильство над жінками під час війни не є просто випадковим наслідком падіння дисципліни серед солдатів, воно є свідомим, спланованим інструментом ведення бойових дій, деморалізації суспільства та утвердження патріархального контролю.

Особливо вразливими є жінки з неповнолітніми дітьми. Озброєні люди часто використовують дитину як засіб шантажу. Погрожуючи завдати шкоди дитині, військові можуть примусити жінку до дій, яких вона б ніколи не вчинила (наприклад, до співпраці з ворогом, видачі інформації або надання сексуальних послуг). Саме тому міжнародне гуманітарне право передбачає особливий захист вагітних жінок і матерів малолітніх дітей, які мають отримувати додаткову медичну допомогу та належне забезпечення. Однак на практиці під час збройних конфліктів ці норми часто порушуються.⁴⁸

Підсумовуючи викладений матеріал, можна зробити висновок, що війна має складний і суперечливий вплив на становище жінок. З одного боку, вона загострює наявні форми нерівності та посилює навантаження на жінок у сфері догляду, економічного забезпечення й підтримки вразливих груп. З іншого боку, війна стає чинником суспільних змін, демонструючи здатність жінок виконувати важливі функції у сфері оборони, безпеки, гуманітарної допомоги та громадської мобілізації. Феміністичний аналіз дає змогу побачити проблеми, які часто залишаються поза увагою традиційного військового дискурсу.

Водночас розширення ролей жінок під час війни не гарантує автоматичного закріплення їхнього політичного впливу після її завершення. Існує ризик повоєнного відкату, коли внесок жінок буде знецінено, а самі жінки знову витіснять у сферу традиційних сімейних і доглядових обов'язків. Тому для формування демократичного післявоєнного суспільства держава має

⁴⁸ Синявська О. Ю., Тимченко Н. С., Тимошенко Л. В. Щодо захисту прав жінок військовослужбовиць в умовах російсько-української війни. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2023. Вип. 38. С. 109–115. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/936c00f1-b2d8-4838-89ad-d652afa7ed46/content> (дата звернення: 05.05.2026)

забезпечити не лише формальну рівність, а й реальну участь жінок у політичному представництві, ухваленні рішень та відбудові країни.

РОЗДІЛ П. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ОБМЕЖЕННЯ ЖІНОЧОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА У ВЛАДІ

2.1. Обмеження представництва жінок у владі в українському феміністичному дискурсі

Аналіз проблеми обмеженого політичного представництва жінок в Україні потребує багаторівневого підходу, де першим кроком є вивчення концептуального поля — тобто того, як самі дослідниці, експертки та феміністичні інституції визначають та пояснюють наявні бар'єри. Завдання цього підпункту — провести якісний аналіз ідей і текстів, щоб виявити основні чинники, які українські дослідниці вважають перешкодами на шляху жінок до влади.

У підпункті використано праці українських дослідниць і матеріали феміністичних та правозахисних організацій, які аналізують саме український суспільно-політичний контекст. Зокрема, увагу зосереджено на працях Тамари Марценюк, Олени Стрельник, а також на аналітичних матеріалах Українського жіночого фонду, ОПОРИ, ЮрФем, Інституту масової інформації та новіших воєнних дослідженнях «Гендеру в деталях».

Для цього підпункту також доцільно розрізняти бар'єри дескриптивного представництва жінок у владі, та окремо субстантивного представництва. Український феміністичний дискурс показує, що частина бар'єрів обмежує сам вхід жінок у політику, тобто їхню кількісну присутність, тоді як інші бар'єри звужують їхній реальний вплив уже всередині владних структур.

У працях Тамари Марценюк важливим є аргумент про те, що перешкоди для жінок у політиці діють одночасно на суспільному, партійному та індивідуальному рівнях. На партійному рівні йдеться про те, що українські партії не дотримуються паритету і часто ставлять жінок у непрохідні частини списків. На індивідуальному рівні важливим чинником стає час, оскільки саме за жінками переважно закріплена доглядова праця. Окремо підкреслюється

проблема «скляної стелі», яка в політиці часто посилюється стереотипами, глузуванням і знеціненням жінок як політичних акторок.⁴⁹

Інший важливий аргумент стосується не лише входу жінок у політику, а й розподілу влади всередині самої інституції. Навіть тоді, коли жінки присутні у парламенті, вони не завжди мають рівний доступ до керівних посад, делегацій, комітетів і парламентського апарату. У цьому контексті важливими є вертикальна і горизонтальна гендерна сегрегація, а також сексизм у парламентському середовищі. Тобто проблема полягає не тільки в кількості жінок у Верховній Раді, а й у тому, які саме позиції вони займають і чи мають доступ до реального впливу.⁵⁰

У працях Олени Стрельник та новіших дослідженнях воєнного часу важливим є аргумент про зв'язок між доглядовою працею і політичним представництвом. Обмеження політичного представництва жінок в Україні пов'язані не лише з формальною дискримінацією, а й із нерівномірним розподілом доглядової праці, суспільними очікуваннями щодо «традиційної» жіночої ролі та феноменом «подвійного навантаження».⁵¹ Новіші дослідження розширюють цю логіку: інституційні збої та дефіцит сервісів перетворюються на додаткові години невидимої праці вдома, а домашній догляд обмежує трудову й політичну доступність жінок.⁵² У контексті представництва це означає, що жінки мають менше часу, мобільності та організаційного ресурсу для політичної кар'єри.

У гендерному моніторингу парламентських виборів 2019 року Український жіночий фонд зафіксував, що 67% опитаних назвали головною

⁴⁹ Марценюк Т. Залученість жінок у політику в Україні: суспільні, партійні та індивідуальні чинники. Гендер в деталях. 2019. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/zaluchenist-zhinok-u-politiku-v-ukraini-suspilni-partiyni-ta-individualni-chinniki-134949.html> (дата звернення: 18.05.2026)

⁵⁰ Марценюк Т. О. Жінки у «великій політиці»: гендерний аналіз Верховної Ради України. Наукові записки НаУКМА. Соціологія. 2018. Т. 1. С. 44–54. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0f73069a-2ea6-4f55-ab42-f71b5012fdd3/content> (дата звернення: 18.05.2026)

⁵¹ Стрельник О. «Турбота як робота». Уривок із книги Олени Стрельник. Українська правда. Життя. 2017. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/06/17/224736/> (дата звернення: 19.05.2026)

⁵² Гриценко Г. Гендерний підхід в контексті всеохопної оборони. Аналітичний звіт. Гендер в деталях. 2026. 24 с. URL: https://genderindetail.org.ua/netcat_files/124/202/Oborona_zv_t_ukr.pdf (дата звернення: 19.05.2026)

причиною меншої присутності жінок у владі те, що партії більш схильні висувати чоловіків.⁵³ Також підкреслюється дуже низька частка жінок у центральних керівних органах партій. Досвід місцевих виборів 2020 року показав, що квоти мають позитивний вплив, але їхній ефект обмежується фінансовими перешкодами, випадками сексизму, дискримінації, вибуттям і заміною кандидаток, а також слабкою внутрішньопартійною підтримкою.⁵⁴ У пізніших матеріалах серед бар'єрів прямо названо дискримінаційне ставлення до жінок при кар'єрному зростанні, недостатню представленість жінок у керівних органах партій, недолучення до формування списків, а також виборче насильство, сексизм і кібербулінг.⁵⁵

Матеріали ЮрФем важливі тим, що показують обмеженість квот без зміни політичної культури. Ключовий аргумент полягає в тому, що гендерні квоти самі по собі не усувають сексизм, стереотипи та дискримінацію, особливо на місцевому рівні.⁵⁶ У 2024 році 48% українських медіа використовували сексистські, дискримінаційні або стереотипні матеріали про жінок.⁵⁷ Це свідчить про те, що бар'єри жіночого представництва формуються не лише всередині політичних інституцій, а й у публічному просторі, де створюються уявлення про те, хто є «природним» політичним лідером.

Матеріали ОПОРИ показують, як формальна норма працює на практиці. Важливим є аргумент про те, що позитивний ефект квот може послаблюватися через практику «технічних кандидаток», можливий тиск щодо відмови від

⁵³ Фінальний звіт за результатами гендерного моніторингу на позачергових виборах народних депутатів України 2019 року. Український Жіночий Фонд ; Національний демократичний інститут міжнародних відносин. 2021. 64 с. URL: https://www.uwf.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/monitoring_report_ukr_web.pdf (дата звернення: 20.05.2026)

⁵⁴ Жінки на місцевих виборах та в політиці: уроки та рекомендації. Український Жіночий Фонд. 2021. URL: <https://uwf.org.ua/zhinky-na-miscevyh-vyborah-ta-v-polityczy-uroky-ta-rekomendacziyi/> (дата звернення: 20.05.2026)

⁵⁵ Індекс гендерної рівності в Україні. Український Жіночий Фонд. Київ, 2025. 67 с. URL: https://uwf.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/gender_index_ukr_web.pdf (дата звернення: 20.05.2026)

⁵⁶ Завершився проєкт «Вибори без сексизму». ЮрФем. 2020. URL: <https://jurfem.com.ua/zavershyvsya-projekt-vybory-bes-seksyzmu/> (дата звернення: 21.05.2026)

⁵⁷ Луцюк Л. Дослідження ІМІ: половина українських медіа досі вдається до сексизму та дискримінації. Інститут масової інформації. 2024. URL: <https://imi.org.ua/news/doslidzhennya-imi-polovyna-ukrayinskyh-media-dosi-vdayutsya-do-seksyzmu-ta-dyskryminatsiyi-i63160> (дата звернення: 21.05.2026)

мандата на користь чоловіків, психологічні, економічні й соціальні бар'єри, а також недостатню активність самих партій.⁵⁸ Дослідження воєнного періоду додають ще один вимір: вимушена міграція жінок за кордон, логістичні, соціально-економічні, інформаційні та організаційні бар'єри голосування, проблема цензу осілості для потенційних кандидаток, а також заборона депутатам місцевих рад перетинати кордон створюють додаткові обмеження для політичної участі жінок.⁵⁹

Якщо узагальнити наявні дослідження, то в них простежуються не окремі випадкові ідеї, а спільна й стійка система поглядів.

Перший чинник, що обмежує передусім дескриптивне представництво жінок — **контроль партій над входом у політику**. Оскільки саме це впливає на їхній доступ до виборчих списків, прохідних позицій і можливості бути обраними. За характером дії цей бар'єр поєднує формальні та неформальні практики: формально партії виконують функцію висування кандидатів і організації виборчої участі, однак неформально саме партійне керівництво контролює черговість списків, доступ до підтримки, внутрішні домовленості та реальні шанси кандидаток на проходження.

Другий чинник — **формальність квот без механізмів їх реального дотримання**. Він також обмежує дескриптивне представництво, бо стосується кількісного потрапляння жінок до списків і органів влади. За характером дії це переважно формальна практика: квоти закріплені у виборчому законодавстві та процедурах реєстрації списків. Водночас їхня формальність посилюється неформальними практиками обходу — маніпуляціями з місцями у списках, включенням «технічних кандидаток» або тиском на жінок після виборів.

⁵⁸ Звіт за результатами дослідження ОПОРИ участі жінок в місцевих виборах – 2020. Громадянська мережа ОПОРА. 2021. URL: https://oporaua.org/vybory/gender_2020-23003 (дата звернення: 20.05.2026)

⁵⁹ Експертний погляд на ключові виклики для реалізації виборчих прав жінок як вразливої групи виборців. Громадянська мережа ОПОРА. 2024. URL: <https://oporaua.org/vybory/ekspertniy-poglyad-na-klyuchovi-vikliki-dlya-realizaciyi-viborchih-prav-zhinok-yak-vrazlivoyi-grupi-viborciv-25502> (дата звернення: 20.05.2026)

Український феміністичний дискурс не заперечує користь квот: і УЖФ, і ОПОРА, і ЮрФем визнають, що вони збільшили кількість жінок у списках. Але в тих самих текстах постійно підкреслюється інше: квота без заборони маніпуляцій списками, без санкцій за вибуття після реєстрації і без захисту від тиску не забезпечує стабільного приросту жіночої присутності.

Третій чинник — **нерівність доступу до ресурсів**, зокрема до фінансів, політичних мереж та дефіцит часу, необхідного для політичної діяльності. Він обмежує переважно дескриптивне представництво, оскільки нестача коштів, команди, медійної видимості й часу зменшує шанси жінок балотуватися, вести повноцінну кампанію та бути обраними. За характером дії цей чинник належить до неформальних практик, оскільки він діє не через пряму заборону участі жінок у політиці, а через нерівний доступ до ресурсів, без яких така участь стає менш реальною та менш конкурентною.

УЖФ у матеріалах про місцеві вибори прямо називає фінансові перешкоди серед ключових проблем. Для входу у владу важить не лише формальне право балотуватися, а наявність коштів, інфраструктури кампанії, політичної команди й доступу до неформальних мереж. Саме ці ресурси жінки отримують менше.

Дефіцит часу особливо пов'язаний із доглядовою працею. Марценюк описує час як критичний ресурс політики; Стрельник показує, що поєднання оплачуваної праці й турботи є системною соціальною практикою; УЖФ у 2025 році кількісно фіксує цю нерівність: 33,4% жінок проти 19,1% чоловіків щодня доглядають дітей, літніх людей або людей з особливими потребами, а 80,0% жінок проти 62,5% чоловіків щодня займаються приготуванням їжі або хатньою працею. Подвійне навантаження та брак часу є одними з головних сфер дискомфорту для жінок.

Четвертий чинник — **воєнні обмеження виборчої участі та оновлення влади**. Він обмежує дескриптивне представництво, оскільки в умовах воєнного стану в Україні не проводяться чергові вибори, тому склад парламенту та

місцевих рад не оновлюється. За характером дії це формальна практика, адже обмеження виборів пов'язане з правовим режимом воєнного стану. Водночас його наслідки посилюються неформальними обставинами війни: міграцією, зміною соціальних ролей, зростанням доглядового навантаження та звуженням можливостей для політичної участі. Війна створює нові бар'єри, які зменшують як можливість голосувати, так і можливість бути обраними.

Перший чинник, що обмежує переважно субстантивний вплив — **гендерна сегрегація у розподілі владних посад**. Вона проявляється в тому, що жінки, навіть за формальної присутності у владі, рідше отримують доступ до посад, пов'язаних із розподілом ресурсів, стратегічним управлінням і формуванням політичного порядку денного. Водночас вони частіше концентруються у соціальних та гуманітарних сферах політики, тоді як більш впливові напрями — зокрема безпекова, економічна та стратегічна політика — залишаються переважно домінованими чоловіками. За характером дії цей бар'єр поєднує формальні та неформальні практики: формально жінки можуть обіймати будь-які політичні посади, однак фактичний розподіл сфер відповідальності спрямовує їх до менш впливових ролей.

Другий чинник — **патріархальна політична культура, гендерні стереотипи і сексизм**. Цей чинник має подвійний вплив: на етапі виборів він може обмежувати дескриптивне представництво. Водночас після входу жінок у владні інституції він обмежує вже субстантивне представництво, бо знижує легітимність жінок як політичних лідерок і послаблює їхню здатність впливати на рішення навіть за формальної присутності у владі. За характером дії це неформальні практики, оскільки вони проявляються через культурні уявлення про владу як «чоловічу» сферу, сексистські оцінки, медійні стереотипи, подвійні стандарти та негласні очікування щодо «належної» поведінки жінок у політиці.

Третій чинник — **неформальні чоловічі мережі та кулуарний характер ухвалення рішень**. За характером дії це неформальні практики,

оскільки формально рішення у владі мають ухвалюватися через офіційні процедури: голосування, засідання, комітети, партійні органи, конкурси чи призначення. Однак на практиці значна частина політичних домовленостей формується неформально — у вузьких колах, через особисті зв'язки, партійні групи впливу, бізнесово-політичні контакти.

Отже, проведений аналіз дозволив виокремити сім основних чинників, які пояснюють обмежене представництво жінок у владі. Варто зазначити, що перелік бар'єрів не є вичерпним. Для подальшого аналізу обрано саме ці чинники, оскільки вони не лише повторюються в працях дослідниць та аналітичних матеріалах, а й дозволяють простежити проблему на різних рівнях: від формальних механізмів доступу до влади до неформальних практик політичного впливу.

Таким чином, обмежене представництво жінок у владі слід розглядати як системне явище, що формується на перетині правових норм, партійних практик, ресурсної нерівності, політичної культури й воєнного контексту. У наступному підпункті ці чинники буде проаналізовано детальніше з огляду на їхній вплив на кількісну присутність жінок у владі та їхню здатність здійснювати реальний політичний вплив.

2.2. Аналіз чинників обмеженого представництва жінок у владі

Головним завданням цього підпункту є глибинний аналіз чинників, які були концептуалізовані та виявлені у попередньому підпункті. Для цього буде здійснено комплексний кейс-аналіз українського політичного простору, що дасть змогу простежити, як визначені бар'єри проявляються на практиці.

Насамперед варто розглянути **партійний контроль над входом у політику**, адже саме партії вирішують, кого висувати, на яке місце у списку поставити, кому дати підтримку тощо. Це видно з моніторингу УЖФ/НДІ парламентських виборів 2019 року: середній відсоток жінок у списках 10 партій становив 32%, але в першій, тобто більш прохідній, половині списків було лише 23% жінок і 77% чоловіків, тоді як у другій половині — вже 40% жінок.⁶⁰ Такий розподіл показує, що проблема полягає не тільки в самому включенні жінок до списків, а й у тому, де саме партія їх розміщує. Якщо жінки концентруються переважно у менш прохідній частині списку, партія може формально демонструвати дотримання принципу гендерної рівності, але фактично зберігати вищі шанси на обрання для чоловіків.

Цей бар'єр посилюється тим, що самі партійні структури залишаються переважно чоловічими. У тому ж моніторингу зазначено, що в більшості партій жінки становили лише 11–20% центральних керівних органів, а в партії «Сила і честь» у керівному органі взагалі не було жодної жінки. У регіонах, де жінок менше в керівництві обласних партійних організацій, нижчими були й показники висування жінок у мажоритарних округах. Наприклад, у Закарпатській області частка жінок у керівництві партійних організацій становила 10,5%, а серед кандидатів в одномандатних округах — лише 3%. Це свідчить про те, що низьке представництво жінок усередині партійного керівництва безпосередньо впливає на їхні шанси бути висунутими й обраними.

⁶⁰ Ганжа Л. Конкуренція за жінок як тренд: висновки виборчого моніторингу. Жінки — це 50% успіху України. 2020. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/konkurenciya-za-zhinok-yak-trend-vysnovky-vyborchogo-monitoryngu/> (дата звернення: 27.05.2026)

Міжнародна місія зі спостереження за виборами Національного демократичного інституту (НДІ) відзначила незначне зростання кількості жінок серед кандидатів порівняно з попередніми парламентськими виборами. Водночас лише 13 із 22 партій забезпечили щонайменше 30% жінок у виборчих списках, причому вони часто займали непрохідні місця. Також було зафіксовано нерівне медійне висвітлення кандидатів і кандидаток: чоловіки отримували більше уваги в ЗМІ, тоді як жінки нерідко стикалися із сексизмом та образами.⁶¹

Із партійним контролем безпосередньо пов'язаний наступний бар'єр — **формальність гендерних квот без гарантії їх реального дотримання**. З одного боку, українське законодавство підтримує ідею гендерної рівності, але з іншого — містить механізми, які дозволяють політичним силам обходити ці норми. Оцінюючи формальні «правила гри», українські експертки констатують наявність глибокого розриву між задекларованими правовими нормами та реальними політичними практиками.

Знаковою подією, яка актуалізувала цю дискусію, стало ухвалення оновленого виборчого законодавства. Еволюція гендерних квот в Україні пройшла складний шлях: від декларативної норми у 30% у 2013 році (без санкцій за недотримання) до чинної квоти у співвідношенні 40/60, яка діє з 2020 року. Згідно з чинним законодавством, політичні партії не можуть зареєструвати виборчі списки, якщо в кожній п'ятірці кандидатів не буде щонайменше двох осіб кожної статі.⁶²

Закріплення у Виборчому кодексі 40-відсоткової гендерної квоти експертне середовище спочатку оцінювало як важливий крок до рівного представництва жінок і чоловіків у політиці. Водночас уже на етапі ухвалення кодексу експертки, зокрема представниці МФО «Рівні можливості», висловлювали занепокоєння щодо відсутності дієвої відповідальності за

⁶¹ Чірілло Дж. Гендерний аналіз політичного та виборчого процесу в Україні. IFES Україна. 2019. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/10/IFES-Gender-Assessment-Ukraine-v1-2019-09-30-Ukr.pdf> (дата звернення: 27.05.2026)

⁶² Желтуха М. До-Реформа Виборчого Кодексу: на крок ближче до гендерно збалансованого представництва? ЮрФем. 2024. URL: <https://jurfem.com.ua/do-reforma-vyborch-kodeksu/> (дата звернення: 27.05.2026)

недотримання цих квот, що заклало фундамент для майбутніх інституційних маніпуляцій з боку політичних гравців.⁶³

ОПОРА фіксувала практики, які доводять, що партії іноді використовують жінок не як повноцінних політичних суб'єктів, а як інструмент для виконання квоти. У дослідженні про досвід кандидаток на Черкащині більшість опитаних не заперечували існування «технічних кандидаток» — жінок, яких включали до списків переважно для заповнення гендерної квоти. Одна з кандидаток прямо пояснювала, що жінок «донабирали» зі штабу або ставили тих, хто йшов до рад інших рівнів; інша згадувала прохання приводити знайомих на низькі місця у списках.

ОПОРА також описує випадок, коли після виборів дві кандидатки з верхніх позицій списку ВО «Батьківщина» у Черкаській міській раді відмовилися від мандатів, унаслідок чого мандат отримав чоловік із нижчого місця.⁶⁴ Навіть якщо прямий тиск не завжди доведений, сама така практика показує, що партійний контроль може знецінювати квоти й обмежувати реальну кількісну присутність жінок у владі.

Тенденцію формального виконання гендерних квот також розкривають результати гендерного моніторингу, проведеного Українським Жіночим Фондом (УЖФ) та опублікованого на платформі Фонду «Демократичні ініціативи».⁶⁵ Експертки УЖФ констатують, що місцеві вибори 2020 року яскраво продемонстрували феномен політичного сексизму та патріархального опору. Моніторинг підтвердив, що включення великої кількості жінок до партійних списків не свідчило про справжню інклюзивність партій. Значна частина

⁶³ У новому виборчому кодексі закріпили 40-відсоткові гендерні квоти. ZMINA. 2019. URL: https://zmina.info/news/u_novomu_viborchomu_kodeksi_zakripili_40_jenderni_kvoti/ (дата звернення: 27.05.2026)

⁶⁴ Беркут З. Як працювали гендерні квоти на виборах. Досвід кандидаток Черкащини. Громадянська мережа ОПОРА. 2021. URL: <https://oporaua.org/vybory/iak-pratsiuvali-genderni-kvoti-na-viborakh-dosvid-kandidatok-22832> (дата звернення: 27.05.2026)

⁶⁵ Марценюк Т., Тишко І. Переваги та виклики застосування гендерної квоти під час місцевих виборів 2020 року в Україні. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2021. URL: <https://dif.org.ua/article/perevagi-ta-vikliki-zastosuvannya-gendernoi-kvoti-pid-chas-mistsevikh-viboriv-2020-roku-v-u-kraini> (дата звернення: 28.05.2026)

кандидаток виконувала лише технічну функцію для формального дотримання гендерних квот.

На тлі цих маніпуляцій у партійному середовищі часто поширюється міф про те, що жінок нібито важко залучити до виборчих списків, бо вони самі не хочуть брати участь у політиці. Однак ця теза є маніпулятивною і безапеляційно спростовується як свідченнями самих учасниць виборів, так і соціологічними даними.

Як зазначають кандидатки, якщо у 2015 році жінок справді було важко залучити через брак досвіду, то на виборах 2020 року ситуація кардинально змінилася. Кандидатка Юлія Гаврилюк ділиться своїм досвідом рекрутингу: «У 2015 році, коли лише ввели квоту, було важко знайти жінок до партійного списку, багато хто не наважувався. На останніх виборах, 2020 року, було багато жінок, які свідомо прийшли у політику. П'ять років різниці, а список зовсім інший. Цього разу у мене навіть більше жінок було, ніж чоловіків».⁶⁶ Проблема полягала не у відсутності бажання, а в обґрунтованій відмові жінок ставати безмовними «технічними» маріонетками для формального заповнення квот без реальної підтримки.

Другий рівень спростування цього міфу ґрунтується на детальному дослідженні Громадянської мережі ОПОРА, яке охопило 290 кандидаток від політичних партій. Результати безапеляційно руйнують міф про пасивність. Для майже трьох чвертей опитаних жінок це був перший досвід балотування, і їхнім головним мотивом було не прохання керівництва, а щире, власне прагнення змінити життя у своїй громаді чи країні на краще. Ті жінки, які не змогли здобути мандат, під час глибинних інтерв'ю вказували на конкретні структурні, економічні та організаційні перешкоди, створені самими партіями та недоліками системи, а не на власне «небажання». Зокрема, 15,2% кандидаток назвали головною причиною поразки банальний брак фінансових ресурсів для ведення

⁶⁶ Бура Д. Юлія Гаврилюк: «Мене не сприймали, доки я не почала говорити «чоловічою» мовою». Жінки — це 50% успіху України. 2021. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/yuliya-gavrylyuk-hersonshhyna-mene-ne-sprymaly-doky-ya-ne-pochala-govoryty-cholovich-oyu-movoyu/> (дата звернення: 28.05.2026)

повноцінної кампанії, а ще 13,8% — низьку впізнаваність і відсутність підтримки та ресурсів для медіакампанії з боку власної партії.

Статистика розміщення жінок у партійних списках демонструє відвертий інституційний саботаж: 67% кандидаток, які не пройшли, були засунуті партійними функціонерами далеко за межі першої десятки у виборчих списках, де шанси на перемогу математично наближаються до нуля. Натомість понад 80,7% (117 осіб) тих жінок, які отримали мандат, перебували саме в топ-10 партійних списків.⁶⁴ Це доводить, що коли партія ставить жінку на прохідне місце, вона перемагає; коли жінку ховають наприкінці списку заради виконання квоти — вона прогнозовано програє.

Результати загальнонаціональних опитувань IFES після президентських і парламентських виборів 2019 року показали, що виборці надають менше значення статі кандидата під час голосування. Після президентських виборів 64% українців не бачили різниці між кандидатами-чоловіками та кандидатками-жінками, а після парламентських виборів цей показник становив 60%. Водночас 17% виборців після президентських виборів і 22% після парламентських заявили, що були б більш схильні підтримати жінку-кандидатку. Така розбіжність між даними опитування та ставленням партій і кандидатів/-ок може вказувати на той факт, що жінки зазнають дискримінації не на виборчих дільницях, а під час процесу висування кандидатів.⁶⁷

Водночас відмова частини жінок балотуватися є абсолютно раціональною реакцією на висококонкурентне та сексистське середовище, а не свідченням аполітичності. Жінки в Україні функціонують в умовах часової та економічної нерівності: розрив у зарплатах сягає майже 30%, а суспільство покладає на них основний тягар хатніх обов'язків. За даними Центру Разумкова, 83% громадян досі вважають, що найважливіше завдання жінки — дбати про

⁶⁷ Політичне фінансування та гендерна рівність на виборах в Україні. IFES Україна. 2020. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2020/04/IFES-Ukraine-Draft-Findings-on-Gender-and-Political-Finance-202-04-07-UKR.pdf> (дата звернення: 28.05.2026)

дім, а 78% вірять, що жінки надто емоційні для ухвалення політичних рішень.⁶⁸ Тому твердження партійних представників про «дефіцит жіночих кадрів» є прикладом перекладання відповідальності на жертву дискримінації і спробою приховати небажання політичних еліт ділитися реальною владою.

Попри тривалі дискусії щодо вдосконалення гендерних квот, до парламентських виборів 2019 Верховна Рада не вжила спеціальних заходів, хоча удосконалення законодавства могло б сприяти створенню більш рівних можливостей для жінок та інших груп, які стикаються з дискримінацією.

Варто також звернути увагу на такий чинник, **як нерівність ресурсів**. Він продовжує логіку партійного контролю, оскільки партії впливають не лише на формування списків, а й на доступ кандидаток до фінансів, медійної присутності, штабів і організаційної підтримки. Виборчий процес в Україні потребує значних фінансових витрат, зокрема на заставу, агітацію, медійну присутність і роботу команд. Оскільки жінки структурно мають менший доступ до великого капіталу, бізнесових мереж і фінансово-промислових груп, вони частіше залежать від підтримки самої партії. У таких умовах партійне керівництво фактично вирішує не тільки те, чи буде жінка включена до списку, а й те, чи матиме вона реальні ресурси для ведення кампанії.

Менше грошей і часу означає менше агітації, слабші штаби та мережі підтримки. Наприклад, IFES зафіксував, що на виборах-2019 жінки-кандидатки збирали в середньому на 20% менше коштів, ніж чоловіки.⁶⁹ Українська правда навела дані фінансових звітів кандидатів-мажоритарників за 2019 рік: жінки становили майже 15% від загальної кількості кандидатів, однак їхня частка у загальній сумі власних внесків до виборчих фондів становила лише 8,6%. Натомість чоловіки, які становили 85,1% кандидатів, внесли 91,4% усіх власних

⁶⁸ Одарченко К. Проблеми гендерної рівності і політики-жінки в Україні. Главком. 2021. URL: <https://glavcom.ua/columns/kodarchenko/problemi-gendernoji-rivnosti-i-politiki-zhinki-v-ukrajini-738966.html> (дата звернення: 28.05.2026)

⁶⁹ Політичне фінансування та гендерна рівність на виборах в Україні. IFES Україна. 2020. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2020/04/IFES-Ukraine-Draft-Findings-on-Gender-and-Political-Finance-202-04-07-UKR.pdf> (дата звернення: 29.05.2026)

коштів.⁷⁰ Тобто жінки не лише були менш представлені серед кандидатів, а й мали помітно меншу частку у фінансуванні кампаній.

Особливо важливий показник: серед кандидаток в 63% кампаній жінок-фінансування не перевищувало 100 тис. грн, тоді як у чоловіків значно вищі суми. Це означає, що більшість жінок-кандидаток вели кампанії з обмеженим бюджетом, тоді як конкурентність виборів часто залежала від масштабу фінансових вкладень. Іншими словами, жінки частіше входили у виборчу боротьбу з меншим ресурсом, що знижувало їхні шанси на видимість, медійну присутність, організацію кампанії та перемогу.

Проблема полягає не лише в тому, що партії менше підтримували жінок, а й у тому, що сама модель виборів була побудована навколо особистих грошей кандидата. Якщо політична участь вимагає великих власних витрат, то перевагу отримують ті, хто вже має капітал, бізнесові зв'язки або доступ до донорів. У такій системі жінки опиняються у слабшій позиції, бо серед великого бізнесу, найбагатших людей та фінансово впливових груп вони представлені значно менше. Отже, ресурсна нерівність обмежує не тільки можливість жінок балотуватися, а й їхню здатність вести конкурентну виборчу кампанію.

Крім того, ресурсна нерівність має не лише фінансовий, а й часовий вимір. На жінок покладається більша частина неоплачуваної доглядової праці, пов'язаної з дітьми, родичами та побутом. У розпал війни 66% опитаних жінок із подібною подвійною зайнятістю відзначили різке зростання навантаження.⁷¹ Отже, дефіцит часу так само зменшує можливості жінок брати участь у партійній роботі, вести кампанії та підтримувати постійну політичну видимість.

Після початку повномасштабної війни фінансові та організаційні бар'єри посилюються ще одним чинником — фактичним призупиненням виборчого оновлення влади. Воєнний стан обмежує функціонування частини

⁷⁰ Думанська В. Хто фінансує жінок у політиці? Українська правда. 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2020/04/24/7249179/> (дата звернення: 29.05.2026)

⁷¹ Доглядова праця впливає на стійкість країни під час війни та має стати політикою держави: дослідження. ZMINA. 2026. URL: <https://zmina.info/news/yak-doglyadova-praczya-vplyvaye-na-stijkist-krayiny-pid-chas-vijny-ta-chomu-cze-maye-buty-politykoyu-derzhavy-doslidzhennya/> (дата звернення: 29.05.2026)

демократичних процедур. Відповідно до чинного законодавства, під час дії воєнного стану в Україні парламентські, президентські та місцеві вибори не проводяться. Це означає, що органи влади залишаються у попередньому складі та не оновлюються відповідно до нових реалій.

У підсумку нині не може сформуватися черга нових жіночих лідерок, а ті, що вже є, не збільшують свого числа через виборчі механізми. Такий правовий режим позбавляє виборців можливості оновлювати своє представництво через голосування. Частина жінок також опинилася за кордоном, де їхня участь у національному політичному процесі ускладнена. Таким чином, і дескриптивне представництво — збільшення кількості жінок у владі через вибори, і субстантивний вплив — поява нових тем, що турбують жінок, — залишаються обмеженими. Отож війна призвела до фактичного застою, який шкодить перспективам оновлення влади, а отже й гендерній рівності.

Водночас проблема полягає не лише в доступі жінок до влади, а й у їхньому становищі всередині владних інституцій. На цьому етапі проявляється інший чинник — **гендерна сегрегація у розподілі владних посад**, що обмежує їхні можливості впливати на політичний порядок денний.

За даними 2025 року, частка жінок у Верховній Раді України становила близько 21% депутатського складу. Зокрема, у парламенті з 401 депутата близько 85 — жінки (84 жінки у другому півріччі 2025 р.). У керівництві парламенту серед трьох найвищих посад жінка сьогодні лише одна: Олена Кондратюк — заступниця Голови Ради.⁷² Головою парламенту залишається чоловік (Руслан Стефанчук), а першим заступником — Олександр Корнієнко. Це означає, що хоча жінки формально представлені серед керівництва, найвища посада парламенту (спікер) і більшість топ-керівництва залишаються за чоловіками.

⁷² Ukraine. Women's representation in politics and public administration. Equal Future. 2025. URL: <https://www.equalfuture-eurasia.org/womens-representation-in-politics-and-public-administration/ukraine> (дата звернення: 30.05.2026)

У складі уряду України станом на 2025–2026 рр. з 17 членів Кабінету Міністрів лише 3 жінки (близько 18%). З них: Юлія Свириденко — прем'єр-міністерка, Світлана Гринчук — міністерка енергетики та Наталія Калмикова — міністерка у справах ветеранів. Всі інші відомства очолюють чоловіки. Зокрема, ключові портфелі безпеки і стратегічного управління залишаються у чоловіків: міністр оборони, міністр внутрішніх справ, міністр фінансів, міністр закордонних справ, міністр інфраструктури та ін. Хоча жінки мають доступ до окремих важливих напрямів, монополію над ресурсними потоками і стратегією зберігають чоловіки.

У складі комітетського керівництва Верховної Ради України також простежується гендерна нерівність. Станом на 2026 рік у парламенті IX скликання діє 23 комітети, з яких лише 5 очолюють жінки: Іванна Климпуш-Цинцадзе — Комітет з питань інтеграції України до Європейського Союзу, Роксолана Підласа — Комітет з питань бюджету, Анастасія Радіна — Комітет з питань антикорупційної політики, Галина Третякова — Комітет з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів, Олена Шуляк — Комітет з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування.⁷³

Отже, жінки очолюють приблизно 21,7% парламентських комітетів, тоді як чоловіки — 18 із 23, тобто близько 78,3%, зокрема аграрний, гуманітарної та інформаційної політики, екологічний, енергетичний, медичний, зовнішньої політики, молоді і спорту, національної безпеки, освіти, прав людини, правової політики, правоохоронної діяльності, регламентний, транспортний, фінансовий та цифрової трансформації. Такий розподіл показує, що навіть за наявності жінок на окремих помітних керівних позиціях комітетська система залишається переважно чоловічою.

Комітетське керівництво демонструє саме той механізм, який у феміністичному інституціоналізмі описується як гендерна сегрегація всередині

⁷³ Комітети Верховної Ради України. IX скликання. Склад і структура. Верховна Рада України. URL: https://people.rada.gov.ua/body/view/cmt-komit_sk19 (дата звернення: 30.05.2026)

інституцій. Формально жінки мають доступ до парламентських посад і можуть очолювати окремі комітети, однак загальна структура розподілу керівництва залишається асиметричною. Це проявляється у двох формах: вертикальній та горизонтальній сегрегації. Вертикальна сегрегація, або «скляна стеля», означає, що жінки можуть бути присутніми в інституції, але стикаються з невидимими бар'єрами під час просування до найвищих і найвпливовіших посад. Горизонтальна сегрегація полягає в штучному розподілі посад, що начебто має збалансувати гендерну рівність.

Отже, незважаючи на формальне забезпечення мінімального рівня представництва жінок, реальна влада сконцентрована у руках чоловіків. На ключових стратегічних напрямках — обороні, економіці, безпеці, інфраструктурі — жінки майже не очолюють відомства чи комітети. Жінки мають доступ до уряду та парламенту, але їхні посадові повноваження часто не включають вирішення найважливіших державних питань чи розподілу найбільших бюджетів. Щоб змінити цей стан, необхідно не лише збільшити чисельність жінок-політикинь, а й домагатися реального призначення їх на найвпливовіші посади та врахування гендерної рівності у ключових рішеннях.

Культурними чинниками обмеження представництва жінок є **патріархальна політична культура, гендерні стереотипи та сексизм**. Їхній вплив полягає в тому, що вони задають рамки сприйняття професійності та компетентності. Гендерні стереотипи занижують базову довіру до жінок-кандидатки. Це зменшує суб'єктність жінки ще до початку кампанії: вона змушена спершу доводити право бути в політиці, тоді як чоловік частіше сприймається як органічний носій владної ролі.

Патріархальна політична культура діє як фільтр, що підвищує поріг входу для жінок: їм потрібно мати не просто достатню кваліфікацію, а «надлишкову» кваліфікацію й додатково витратити сили на нейтралізацію упереджень. Це послаблює рекрутинг жінок у політику, звужує їхню

електоральну легітимність і робить їх уразливішими на кожному етапі кар'єри — від кампанії до роботи в раді чи комітеті.

Дослідження, публічно презентоване як «Насильство по відношенню до жінок в політиці. Україна», зафіксувало, що 59% жінок-політиків потерпають від проявів сексизму, 59% — від психологічного насильства, 58% — від словесних образ, 47% — від сексуальних домагань, 62% — від приниження через соціальні мережі та ЗМІ, а 76,5% респонденток зазначили відсутність у партій внутрішньої політики запобігання насильству й дискримінації.⁷⁴ Ці дані узгоджуються і з пізнішими висновками УЖФ у 2025 році, де серед чинників розриву прямо названі виборче насильство, сексизм, кібербулінг і нерівне висвітлення діяльності жінок у ЗМІ.

У 2024 році 48% досліджених українських онлайн-медіа вдавалися до сексистських, дискримінаційних і стереотипних матеріалів щодо жінок, найчастіше акцентуючи на віці, одязі, зовнішності або образі «господині». Ще раніше, у моніторингу 2020 року, ІМІ зафіксував, що жінок цитують як експерток лише у 24% матеріалів, вони майже не фігурують у політичних та економічних темах і значно частіше постають у традиційних ролях — матерів, волонтерок, жертв чи працівниць соціальної сфери. Медіа не просто «відображають» реальність, а виробляють символічну ієрархію, де чоловіки є носіями компетентності й авторитету, а жінки — радше об'єктами оцінки, емоції або соціальної турботи.⁷⁵ Така інформаційна рамка безпосередньо звужує горизонти легітимності жінок у владі.

Не менш показовою є дискусія навколо ідеї конкурсу «Міс Верховна Рада», проти якої виступили народні депутатки, назвавши її проявом «печерного сексизму». Цей випадок демонструє, що жінка в політичному просторі часто оцінюється не через компетентність, законодавчу роботу чи управлінський

⁷⁴ 59% жінок-політиків потерпають від проявів сексизму – дослідження. Громадський Простір. 2018. URL: <https://www.prostir.ua/m/?id=171076> (дата звернення: 30.05.2026)

⁷⁵ Луцюк Л. Дослідження ІМІ: половина українських медіа досі вдається до сексизму та дискримінації. Інститут масової інформації. 2024. URL: <https://imi.org.ua/news/doslidzhennya-imi-polovyna-ukrayinskyh-media-dosi-vdayutsya-do-seksyzmu-ta-dyskryminatsiy-i63160> (дата звернення: 30.05.2026)

досвід, а через зовнішність.⁷⁶ Отже, сексизм діє як механізм символічного зсуву: замість того щоб бути політичною діячкою, жінка знову опиняється в ролі об'єкта оцінювання.

Аналізуючи прояви сексизму в українському політичному дискурсі, Тамара Марценюк наводить низку показових прикладів висловлювань політиків. Зокрема, під час виступу в Давосі на чемпіонаті Європи з футболу 2012 року, тодішній президент Віктор Янукович, говорячи про привабливість України для гостей, згадав серед її переваг не лише природу, а й зовнішність українських жінок. Подібну позицію висловлював і Микола Азаров, який заявив, що проведення реформ не є «жіночою справою». Такі висловлювання відображають поширену практику зведення ролі жінок до їхньої зовнішності або заперечення їхньої професійної та політичної спроможності, що суперечить принципам гендерної рівності.

Подібні прояви сексизму траплялися й пізніше. Зокрема, Антон Геращенко у відповідь на політичну діяльність Надії Савченко рекомендував їй зосередитися на особистому житті та народженні дітей. Такі коментарі демонструють застосування до жінок-політикинь стандартів, які навряд чи були б використані щодо їхніх колег-чоловіків.⁷⁷

Показовим джерелом для аналізу політичного сексизму є матеріал Gender in Detail «Коротка історія сексизму від президентів України»⁷⁸, у якому простежено, як у комунікації президентів України відтворювалися стереотипні уявлення про жінок. Найбільш виразними є кілька кейсів. Так, Леонід Кравчук в одному з інтерв'ю оцінював жінок насамперед через красу, порівнював жінку з картиною, а політикинь називав «чоловіками у спідниці». Така риторика

⁷⁶ Касіян В. «Це печерний сексизм»: народні депутатки виступили проти участі у «конкурсі міс Верховної Ради». LB.ua. 2021. URL: https://lb.ua/news/2021/09/13/493860_tse_pecherniy_seksizm_narodni.html (дата звернення: 30.05.2026)

⁷⁷ Марценюк Т. О. Жінки у «великій політиці»: гендерний аналіз Верховної Ради України. Наукові записки НаУКМА. Соціологія. 2018. Т. 1. С. 44–54. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0f73069a-2ea6-4f55-ab42-f71b5012fdd3/content> (дата звернення: 30.05.2026)

⁷⁸ Завгородня Д. Коротка історія сексизму від президентів України. Гендер в деталях. 2024. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/suspilstvo/kortka-istoriya-sexyzmu-vid-prezydentiv-ukrainy.html> (дата звернення: 30.05.2026)

демонструє об'єктивацію жінок і сприйняття політики як простору, де нормативною фігурою залишається чоловік. Інший показовий приклад — висловлювання Леоніда Кучми щодо можливості президентства Юлії Тимошенко: він сумнівався, що жінка найближчим часом може стати президенткою, пояснюючи це «українським менталітетом». У цьому випадку йдеться вже не лише про побутовий стереотип, а про пряму дискредитацію політичної спроможності жінки через її стать.

Особливо різкою формою ворожого сексизму є висловлювання Віктора Януковича щодо Юлії Тимошенко, коли він відмовився від дебатів із політичною опоненткою і заявив, що якщо вона жінка, то має «йти на кухню». Цей кейс є показовим, оскільки прямо витісняє жінку з політичного простору у сферу домашньої праці, тобто заперечує її право бути рівноправною учасницею політичної конкуренції. Інший приклад Януковича — виступ на Всесвітньому економічному форумі в Давосі 2011 року, де він, говорячи про привабливість України, згадав, що в українських містах «почнуть роздягатися жінки». У цьому випадку жінки постають не як громадянки чи політичні суб'єкти, а як елемент символічної презентації держави для зовнішньої аудиторії.

Окрему групу становлять прояви доброзичливого сексизму, які зовні мають форму компліментів або позитивних оцінок, але фактично закріплюють патерналістське бачення жінок. Наприклад, Леонід Кучма у промові до 8 березня описував жінок через нібито «природні» риси — добро, милосердя, здатність забезпечувати мир і злагоду, а також говорив про потребу жінок в «особливій державній опіці». Подібна риторика не заперечує цінність жінок відкрито, але зводить їх до ролі моральних, турботливих і таких, що потребують захисту, а не до рівноправних учасниць політичного процесу. Аналогічна логіка простежується у зверненнях Віктора Ющенка, де 8 березня подавалося як «свято весни» і «жіночої краси», а жіноча роль пов'язувалася з народженням дітей, облаштуванням дому та «високою місією» жінки.

Після Революції гідності риторика президентів стала більш обережною, однак окремі сексистські моделі збереглися. У випадку Петра Порошенка показовими є привітання з 8 березня, у яких військовослужбовиці згадувалися поруч із формулами про красу й «берегинь». Це знецінює професійність жінок у секторі безпеки, оскільки їхній внесок знову переводиться в площину символічної жіночності. Інший відомий кейс — звернення Порошенка до журналістки «дороженька моя», що викликало суспільний резонанс і флешмоб #ятобінедороженька. Такий випадок демонструє фамільяризацію жінки-професіоналки: замість сприйняття як рівної учасниці публічної комунікації її позиція зменшується через патерналістське звертання.

У комунікації Володимира Зеленського також зафіксовано кілька показових випадків. У 2019 році під час офіційного візиту до Парижа він назвав красивих українок одним із «брендів» України, що відтворює логіку об'єктивації жінок як символічного ресурсу держави. У 2020 році на нараді працівників вугільної галузі він сказав чоловікові із залу: «ви ж не жінка, ви людина серйозна», чим протиставив жіночність і серйозність. Ще один приклад — коментар щодо Ірини Верещук як «найрозумнішого, найсимпатичнішого кандидата», де професійна оцінка політичині була поєднана з оцінкою зовнішньої привабливості. Ці кейси показують, що навіть у новішій політичній комунікації зберігаються стереотипи, які пов'язують жінок із зовнішністю, емоційністю або меншою серйозністю.

Отже, наведені приклади доводять, що сексизм у політичному дискурсі проявляється не лише у відкрито зневажливих висловлюваннях, а й у м'якших формах — компліментах, патерналістських зверненнях, апеляціях до краси, материнства, «жіночої місії» або потреби в захисті. У контексті цього дослідження такі кейси важливі тому, що вони демонструють дію неформальних практик: жінок формально не позбавляють права бути в політиці, однак через мову, символічні образи й публічні оцінки постійно знижують їхню політичну суб'єктність. Це підтримує уявлення про владу як переважно

чоловічу сферу і, відповідно, обмежує як довіру до жінок-кандидаток на етапі виборів, так і їхній субстантивний вплив після входу у владні інституції.

Патріархальна політична культура, гендерні стереотипи та сексизм є одним із ключових неформальних бар'єрів політичного представництва жінок. Їхня дія полягає не у прямій юридичній забороні участі жінок у політиці, а у постійному зниженні їхньої політичної легітимності через мову, медійні образи, публічні оцінки та негласні очікування щодо «належної» жіночої поведінки. На етапі виборів цей чинник може обмежувати дескриптивне представництво, оскільки жінки-кандидатки частіше змушені доводити власну компетентність в умовах сумніву, об'єктивації або недовіри. Після входу у владні інституції він обмежує вже субстантивне представництво, адже жінки можуть формально мати мандати чи посади, але їхній авторитет, професійність і здатність впливати на рішення постійно піддаються стереотипами.

Якщо патріархальна культура формує уявлення про те, хто вважається традиційним носієм влади, то **неформальні чоловічі мережі** забезпечують відтворення цих уявлень у політичній практиці. Цей чинник пов'язаний і з партійним контролем, описаним вище: саме через закриті домовленості часто визначаються черговість списків, розподіл посад і доступ до ресурсів.

Неформальні мережі складно виміряти напряму, однак їхній вплив простежується через непрозорість кадрових рішень, закритість партійних домовленостей і чоловічий склад інституцій, де ці рішення готуються. Тут працює ефект чоловічої гомосоціальності: доступ до ресурсів і підтримки мають насамперед ті, хто вже належить до мережі. Жінки в таких умовах можуть бути видимими в публічній частині процесу, але залишаються відсутніми там, де фактично вирішується черговість списків, розподіл посад і реальні умови підтримки.

Цей механізм пов'язаний з попередньо розглянутим чинником партійного контролю над входом у політику, оскільки саме партійна верхівка визначає місце кандидаток у списках, доступ до ресурсів і реальні шанси на

обрання. Неформальні чоловічі мережі пояснюють, чому цей контроль часто працює на користь чоловіків. Це простежується у виборчій практиці: за даними руху ЧЕСНО, на місцевих виборах 2015 року лише 9% прохідних партій у різних регіонах мали у списках 40% і більше кандидаток.⁷⁹ На виборах 2020 року жінки становили вже 43% у партійних списках, однак серед лідерів єдиних списків їх було лише 16%, а серед лідерів територіальних списків — 21%.⁸⁰ Отже, навіть за формальної присутності жінок у списках реальний доступ до прохідних позицій часто залишається під контролем закритих чоловічих мереж.

Особливо помітним цей бар'єр стає в умовах війни, коли прозорість ухвалення державних рішень природно знижується. У звітах Українського жіночого фонду, даних Національного агентства України з питань державної служби та коментарях чинних політикинь простежується існування потужних гомосоціальних «чоловічих клубів». Реальні кадрові рішення щодо призначення ключових міністрів, голів військових адміністрацій чи керівників стратегічних відомств часто ухвалюються у вузькому закритому колі осіб, поза межами повністю прозорих конкурсних процедур.

Доступ до цих мереж значною мірою визначається спільним бекграундом: військовою службою, роботою в правоохоронних органах, попередніми бізнес-зв'язками або особистою лояльністю. Оскільки жінки історично не були масово представлені в таких середовищах, кулуарність стає для них одним із найсильніших інституційних фільтрів. Це відображається й у структурі державної служби: за офіційними даними НАДС, на виконавчих посадах категорії «В» жінки становлять 79,5%, тоді як на посадах вищого керівного складу категорії «А» їхня частка падає до 25,9%; у Вищому корпусі державної служби із 224 осіб лише 58 є жінками.⁸¹

⁷⁹ Любарець А. Для чого потрібні гендерні квоти? Громадський рух ЧЕСНО. 2020. URL: <https://www.chesno.org/post/4203/> (дата звернення: 30.05.2026)

⁸⁰ Марценюк Т., Тишко І. Переваги та виклики застосування гендерної квоти під час місцевих виборів 2020 року в Україні. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2021. URL: <https://dif.org.ua/article/perevagi-ta-vikliki-zastosuvannya-gendernoi-kvoti-pid-chas-mistsevikh-viboriv-2020-roku-v-u-kraini> (дата звернення: 30.05.2026)

⁸¹ Наталія Алюшина взяла участь у презентації Стратегії Ради Європи з питань гендерної рівності на 2024–2029 роки. Національне агентство України з питань державної служби. 2026. URL:

Отже, аналіз чинників показує, що обмежене представництво жінок у владі не можна пояснювати лише браком бажання чи індивідуальної політичної активності. Його формують взаємопов'язані інституційні, ресурсні та культурні бар'єри: партійний контроль над входом у політику, формальне виконання квот, нерівний доступ до фінансів і часу, призупинення виборчого оновлення під час війни, гендерна сегрегація всередині владних інституцій, патріархальна політична культура та неформальні чоловічі мережі. Саме їхня сукупна дія обмежує і дескриптивне представництво жінок, тобто їхню кількісну присутність у владі, і субстантивне представництво, тобто реальну здатність впливати на політичні рішення.

Попри наявність цих перешкод, згідно з даними, наведеними у статті Ірини Сисак⁸², дескриптивне представництво жінок в українській політиці все таки має чітку позитивну динаміку, хоча й досі не досягло європейських цільових стандартів (зокрема, мети у 40% на керівних посадах). Для порівняння: у 2007 році у Верховній Раді VI скликання жінки складали лише близько 8% від загальної кількості депутатів, причому до їхньої присутності часто ставилися несерйозно, — як зазначала народна депутатка України, Ірина Геращенко. Проте з кожним новим скликанням ситуація покращувалася: у 2012 році цей показник сягнув 10%, у 2014 році — понад 11%, а в чинному IX скликанні (обраному у 2019 році) частка жінок-депутаток становить уже 21%.

На рівні вищих керівних посад ситуація також ілюструє поступовий, але повільний прогрес. Наприклад, у президії Верховної Ради жінки вперше з'явилися лише у 2014 році (Ірина Геращенко та Оксана Сироїд), а в чинному парламенті президію представляє одна жінка (Олена Кондратюк). Серед 23 парламентських комітетів жінки очолюють лише 5. Якщо аналізувати виконавчу владу, то у чинному складі Кабінету Міністрів жінки складають менш як 25% (5

<https://nads.gov.ua/news/nataliia-aliushyna-vziala-uchast-u-prezentatsii-stratehii-rady-ievropy-z-pytan-hendernoi-rivnosti-na-20242029-roky> (дата звернення: 25.05.2026)

⁸² Сисак І. Жінки в армії, політиці і владі: як змінилася гендерна ситуація в Україні. Радіо Свобода. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/genderna-sytuatsiya-v-ukraini-voennoho-chasu/32696907.html> (дата звернення: 28.05.2026)

із 21 міністра), хоча серед віцепрем'єрів їх троє з п'яти. На фоні урядів початку 2000-х (наприклад, першого уряду В. Януковича, де жінок не було взагалі) або уряду 2014 року (лише одна жінка-міністр), це безсумнівний крок уперед, хоча він і залишається далеким від паритету.

Також показовими є дані Глобального індексу гендерного розриву (Gender Gap Report) за 2025 рік. У цьому рейтингу Україна посідає 62-ге місце з-поміж 148 країн. Загалом ми закрили гендерний розрив на 73% — це вище за середньосвітовий показник, але все ще нижче за середньоєвропейський рівень, який становить 75,1%.⁸³

Як зазначалося раніше, дескриптивне представництво набуває справжньої цінності тоді, коли воно трансформується у субстантивне — у реальні політичні рішення та реформи, що враховують права й потреби всього населення. Збільшення кількості жінок у владі безпосередньо вплинуло на формування гендерно орієнтованого порядку денного та ухвалення важливих ініціатив.

Серед успішних прикладів субстантивного представництва (дій жіночого лобі, міжфракційних об'єднань та правозахисниць) можна виділити такі реальні дії та реформи:

1. Скасування переліку заборонених професій. У 2017 році завдяки активній адвокаційній кампанії депутаток та активісток уряд скасував сумнозвісний наказ МОЗ №256 від 1993 року, який забороняв жінкам працювати на понад 450 професіях⁸⁴ (у металургії, на ливарних роботах, керувати поїздами метро, пожежними авто тощо). Це суттєво розширило економічні можливості жінок.

⁸³ Жарова Л. Місце України в Gender Gap Report 2025: які проблеми підсвічує статистика. Гендер в деталях. 2025. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/ekonomika/gender-gap-report-2025.html> (дата звернення: 28.05.2026)

⁸⁴ Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства охорони здоров'я України від 29 грудня 1993 року № 256: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13.10.2017 № 1254. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1508-17> (дата звернення: 28.05.2026)

2. Ратифікація Стамбульської конвенції. У 2022 році Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству.⁸⁵ Саме жіноче представництво у владі та громадянському суспільстві роками «пушило» цей документ, долаючи шалений опір консервативних кіл.

3. Боротьба із сексизмом та домаганнями. У 2021 році було ухвалено закон, який заборонив сексизм в рекламі (законопроект №3427).⁸⁶ Також знаковим є ухвалення закону про запобігання та протидію дискримінації й сексуальним домаганням у Збройних Силах України⁸⁷ (внесення відповідних змін до статутів ЗСУ) — критично важлива зміна з огляду на зростання кількості жінок-військовослужбовиць.

4. Рівні можливості у догляді за дітьми. Ухвалення закону (2021 р.), який забезпечив рівні можливості для чоловіків та жінок у питанні поєднання роботи з сімейними обов'язками, зокрема право чоловіків на декретну відпустку.⁸⁸

Водночас історія українського парламентаризму має чимало прикладів того, як нестача жінок у владі призводила до ігнорування або гальмування важливих реформ:

1. Криміналізація домашнього насильства та захист прав постраждалих. Переважна більшість постраждалих від домашнього насильства

⁸⁵ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): Конвенція; Рада Європи від 11.05.2011. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11 (дата звернення: 28.05.2026)

⁸⁶ Прийнято за основу проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо протидії дискримінації за ознакою статі». Офіційний портал Верховної Ради України. 2021. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/204339.html> (дата звернення: 28.05.2026)

⁸⁷ Проект Закону про внесення змін до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України щодо вдосконалення механізмів забезпечення військової дисципліни, запобігання і протидії проявам дискримінації та сексуальним домаганням : проект Закону України від 21.02.2025 № 13037. Законотворчість. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/pubd/InitiativBill/BillRegistrationOffers?billRegId=55783> (дата звернення: 28.05.2026)

⁸⁸ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2866-15> (дата звернення: 28.05.2026)

— жінки, проте чоловіча більшість у парламенті роками не мала політичної волі ухвалювати відповідні закони, оскільки ця проблема не перетиналася з їхнім досвідом. Згідно з даними Конституційного Суду України, у 1991 році жінок у Верховній Раді було лише 3,8%, а у 2012 — близько 10%. Законодавство щодо криміналізації домашнього насильства змогли ухвалити лише наприкінці 2017 року, коли жінок у парламенті стало 12%.⁸⁹ А ратифікація вищезгаданої Стамбульської конвенції відбулася аж у 2022 році, коли представництво жінок сягнуло 20,3%. Тобто знадобилося збільшити кількість жінок у парламенті у кілька разів, щоб ці безпекові питання отримали достатню кількість голосів.

2. Гендерний розподіл професій в Україні та розрив у зарплатах.

До кінця 2017 року в Україні офіційно діяв наказ, який забороняв жінкам працювати за понад 450 професіями. Це створювало пряму нерівність: жінки не мали доступу до багатьох високооплачуваних робіт. Доки у виконавчій та законодавчій владі жінки становили абсолютну меншість, скасування цього списку просто не розглядалося як серйозна економічна проблема. Як наслідок, це створювало значний гендерний розрив в оплаті праці: за даними VoxUkraine, в Україні жінки й досі в середньому заробляють на 29–41% менше за чоловіків, що є одним із найвищих показників у Європі.⁹⁰

3. Соціальна інфраструктура та неоплачувана праця.

Фінансування дитячих садків, ясел та кімнат догляду роками не було пріоритетом при розподілі бюджетів. Суспільство автоматично перекладає обов'язок догляду за дітьми на жінок, які витрачають на неоплачувану хатню роботу щонайменше вдвічі більше часу, ніж чоловіки. Відповідно, жінки змушені обирати неповний робочий день, менш оплачувану роботу або

⁸⁹ Індекс гендерної нерівності (Gender Inequality Index) та місце України в ньому. Конституційний Суд України. URL: <https://web.ccu.gov.ua/storinka/indeks-gendernoyi-nerivnosti> (дата звернення: 28.05.2026)

⁹⁰ Беган Ю. Гендерний розподіл професій в Україні: статистика, історія та сучасні тенденції. Вокс Україна. 2026. URL: <https://voxukraine.org/gendernyi-rozpodil-profesij-v-ukrayini-statystyka-istoriya-ta-suchasni-tendentsiyi> (дата звернення: 28.05.2026)

відмовлятися від кар'єри. Чоловіки-депутати любіють ці питання рідше, оскільки на практиці переважно не вони виконують цю доглядову роботу.

4. Удосконалення виборчого законодавства. Важливим кроком до забезпечення дескриптивного представництва стало ухвалення у 2019 році нового Виборчого кодексу, який закріпив гендерну квоту у 40% в партійних списках (щонайменше двоє кандидатів кожної статі у кожній п'ятірці). Однак місцеві вибори 2020 року продемонстрували вразливість цієї норми: часто жінки виконували роль «технічних кандидаток» і згодом відмовлялися від своїх прохідних місць на користь чоловіків (близько 63% таких випадків).⁹¹ Тобто партії виконували квоту формально, однак брак жінок у парламенті досі не дозволяє оперативно ухвалити просту норму: якщо жінка відмовляється від мандата, її місце має автоматично зайняти наступна жінка за списком.

Отже, практика доводить: збільшення кількісної (дескриптивної) присутності жінок в органах влади є необхідним каталізатором для розширення їхнього субстантивного впливу. Політикині ініціюють системні реформи у сферах безпеки, економіки, трудових прав та соціального захисту, артикуючи проблеми, які за іншого складу парламентської більшості просто не потрапили б до державного порядку денного.

⁹¹ Сисак І. Жінки в армії, політиці і владі: як змінилася гендерна ситуація в Україні. Радіо Свобода. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/genderna-sytuatsiya-v-ukraini-voennoho-chasu/32696907.html> (дата звернення: 30.05.2026)

ВИСНОВКИ

Отже, у результаті проведеного дослідження виявлено, що, незважаючи на відчутне зростання залученості жінок до Збройних сил, волонтерських та громадських ініціативах, їхня присутність у владних органах практично не зросла через комплекс інституційних, ресурсних і соціокультурних перешкод: партійним контролем над входом у політику, формальним виконанням гендерних квот, нерівним доступом до фінансів, часу й політичних мереж, воєнним призупиненням виборчого оновлення влади, гендерною сегрегацією всередині інституцій, патріархальною політичною культурою, сексизмом і кулуарним характером ухвалення рішень.

Аналіз феміністичного дискурсу показав, що одним із чинників обмеження жіночого представництва залишаються політичні партії. Саме вони контролюють висування кандидаток, місця у списках, доступ до фінансування, організаційної підтримки та подальшого кар'єрного просування. Україна запровадила 30–40% гендерні квоти, однак відсутність дієвих санкцій за їх порушення та можливість маніпуляцій зі списками послаблюють їхній вплив. У результаті квоти збільшують формальну видимість жінок у виборчому процесі, але не завжди гарантують доступ до мандатів, керівних посад і реального політичного впливу.

Другим важливим результатом є виявлення стійкого впливу патріархальної політичної культури. Політика досі часто сприймається як «чоловіча» сфера, а жінки-політикині стикаються з недовірою, знеціненням, сексизмом і символічним тиском. Це підтверджують конкретні дані: 59% жінок-політикинь стикаються із сексизмом і психологічним насильством, 58% — зі словесними образами, 47% — із сексуальними домаганнями, 62% — із приниженням у соціальних мережах і ЗМІ. Отже, сексизм у політиці працює як неформальний фільтр, що знижує легітимність жінок як політичних акторок і ускладнює їхнє просування.

Ресурсна нерівність також має суттєвий вплив на політичну участь жінок. Вона проявляється не лише у фінансах чи доступі до партійних і бізнесових мереж, а й у дефіциті часу. Жінки частіше поєднують оплачувану працю з домашніми та доглядовими обов'язками, що зменшує їхні можливості для партійної роботи, виборчих кампаній і постійної публічної присутності. Повномасштабна війна посилила цей бар'єр: понад 66% жінок із подвійною зайнятістю відзначили різке зростання навантаження. Це означає, що політична конкуренція відбувається в умовах нерівного старту, де час, кошти, підтримка й соціальні зв'язки розподілені нерівномірно.

Окремо дослідження показало проблему гендерної сегрегації всередині владних інституцій. У Верховній Раді жінки становлять близько 21% депутатського корпусу, а серед 23 парламентських комітетів очолюють лише 5. Жінки присутні в Кабінеті Міністрів, однак ключові напрями, пов'язані з безпекою, фінансами, інфраструктурою та стратегічним управлінням, переважно залишаються під контролем чоловіків. Це свідчить про розрив між формальною присутністю жінок у владі та їхнім доступом до посад, де зосереджені ресурси, порядок денний і стратегічні рішення.

Значення цих результатів виходить за межі питання кількості жінок у владі. Вони дають змогу краще зрозуміти ширші проблеми гендерної рівності, політичних ролей і демократичного представництва. Дослідження показує, що формальна рівність прав не гарантує рівності можливостей, якщо політичні інституції зберігають непрозорі партійні практики, нерівний доступ до ресурсів, неформальні чоловічі мережі та стереотипні уявлення про те, хто вважається «природним» носієм влади. Тому проблема жіночого представництва є також проблемою якості демократії: вона показує, наскільки політична система здатна включати різні соціальні групи до реального ухвалення рішень.

Практичне значення роботи полягає в тому, що для збільшення представництва жінок необхідно змінювати як законодавчі норми, так і реальну

політичну практику. Йдеться про посилення контролю за дотриманням гендерних квот, прозоре формування виборчих списків, підтримку кандидаток партіями, рівний доступ до фінансових і організаційних ресурсів, а також послаблення неформальних механізмів, які концентрують владу в закритих чоловічих мережах. У перспективі подальших досліджень важливо детально аналізувати внутрішньопартійні механізми просування жінок, розподіл ресурсів між кандидатами й кандидатками, вплив війни на політичну участь жінок, а також можливості перетворення волонтерського, військового й громадського досвіду жінок на реальне політичне представництво після війни. Саме від інституційного закріплення цього досвіду залежить, чи стане внесок жінок у стійкість держави підставою для їхнього повноцінного включення в систему влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 59% жінок-політиків потерпають від проявів сексизму – дослідження. Громадський Простір. 2018. URL: <https://www.prostir.ua/m/?id=171076> (дата звернення: 30.05.2026)
2. Бахмач А. Гендерні практики міжнародного досвіду. Humanities Studies. 2024. № 18 (95). URL: <https://humstudies.com.ua/article/view/299775/292303> (дата звернення: 11.04.2026)
3. Беган Ю. Гендерний розподіл професій в Україні: статистика, історія та сучасні тенденції. Вокс Україна. 2026. URL: <https://voxukraine.org/gendernyj-rozpodil-profesij-v-ukrayini-statystyka-istoriya-ta-suchasni-tendentsiyi> (дата звернення: 28.05.2026)
4. Бедрак Н. М. Партії як інститут політичного представництва. Актуальні проблеми політики. 2014. № 52. С. 274–281. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=appol_2014_52_34 (дата звернення: 07.04.2026)
5. Беркут З. Як працювали гендерні квоти на виборах. Досвід кандидаток Черкащини. Громадянська мережа ОПОРА. 2021. URL: <https://oporaua.org/vybory/iak-pratsiuvali-genderni-kvoti-na-viborakh-dosvid-kandidatok-22832> (дата звернення: 27.05.2026)
6. Бура Д. Юлія Гаврилук: «Мене не сприймали, доки я не почала говорити «чоловічою» мовою». Жінки — це 50% успіху України. 2021. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/yuliya-gavrylyuk-hersonshhyna-mene-ne-spryjmal-y-doky-ya-ne-pochala-govoryty-cholovichoyu-movoyu/> (дата звернення: 28.05.2026)
7. Варич Д. Ю. Феміністичний інституціоналізм як основний тренд досліджень гендерної нерівності. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології». 2024. URL: <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2024-46-11> (дата звернення 13.04.2026)

8. Волонтерство, громади, самоврядування: як війна розширила політичну участь жінок в Україні. ZMINA. 2025.
URL: <https://zmina.info/news/volonterstvo-gromady-samovryaduvannya-yak-vijna-r-ozshyryla-politychnu-uchast-zhinok-v-ukrayini/> (дата звернення: 20.02.2026)
9. Воробйов В. А. Інституційні детермінанти політичного представництва: партії, парламент, масмедіа. 2022. С. 56.
URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/69_2022/8.pdf (дата звернення: 03.04.2026)
10. Ганжа Л. Конкуренція за жінок як тренд: висновки виборчого моніторингу. Жінки — це 50% успіху України. 2020. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/konkurenciya-za-zhinok-yak-trend-vysnovky-vyborchogo-monitoryngu/> (дата звернення: 27.05.2026)
11. Голомоз О. С., Дмитришин А. В. Політичний і рекламний дискурси в сучасному соціокультурному просторі: лінгвокультурологічний і аксіологічний аспекти. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. 2020. Т. 2, № 12. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9272> (дата звернення: 25.04.2026)
12. Гриценко Г. Гендерний підхід в контексті всеохопної оборони. Аналітичний звіт. Гендер в деталях. 2026. 24 с. URL: https://genderindetail.org.ua/netcat_files/124/202/Oborona_zv_t_ukr_.pdf (дата звернення: 19.05.2026)
13. Громадянське суспільство та правова держава: виклики сьогодення: монографія за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Л. Ф. Купіної, В. І. Шакуна. Київ : Алерта, 2023. 304 с. URL: <https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Gromadyanske-suspilstvo-1.pdf> (дата звернення: 29.04.2026)
14. Доглядова праця впливає на стійкість країни під час війни та має стати політикою держави: дослідження. ZMINA. 2026. URL: <https://zmina.info/news/yak-doglyadova-prachya-vplyvaye-na-stijkist-krayiny-pid-ch>

- [as-vijny-ta-chomu-cze-maye-buty-politykoyu-derzhavy-doslidzhennya/](#) (дата звернення: 29.05.2026)
15. Думанська В. Хто фінансує жінок у політиці? Українська правда. 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2020/04/24/7249179/> (дата звернення: 29.05.2026)
 16. Експертний погляд на ключові виклики для реалізації виборчих прав жінок як вразливої групи виборців. Громадянська мережа ОПОРА. 2024. URL: <https://oporaua.org/vybory/ekspertniy-poglyad-na-klyuchovi-vikliki-dlya-realizaciyi-viborchih-prav-zhinok-yak-vrazlivoyi-grupi-viborciv-25502> (дата звернення: 20.05.2026)
 17. Жарова Л. «Хто їм не дає?»: усе про перешкоди для жінок у політиці. Gender in Detail. 2019 URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/hto-im-ne-dae-use-pro-pereshkodi-dlya-zhinok-u-polititsi-134900.html> (дата звернення: 04.03.2026)
 18. Жарова Л. Місце України в Gender Gap Report 2025: які проблеми підсвічує статистика. Гендер в деталях. 2025. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/ekonomika/gender-gap-report-2025.html> (дата звернення: 28.05.2026)
 19. Желтуха М. До-Реформа Виборчого Кодексу: на крок ближче до гендерно збалансованого представництва? ЮрФем. 2024. URL: <https://jurfem.com.ua/do-reforma-vyborch-kodeksu/> (дата звернення: 27.05.2026)
 20. Жінки на місцевих виборах та в політиці: уроки та рекомендації. Український Жіночий Фонд. 2021. URL: <https://uwf.org.ua/zhinky-na-misczevyh-vyborah-ta-v-polityczy-uroky-ta-rekomendacziyi/> (дата звернення: 20.05.2026)
 21. Завгородня Д. Коротка історія сексизму від президентів України. Гендер в деталях. 2024. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/suspilstvo/kоротка-istoriya-sekxyzmu-vid-prezydentiv-ukrainy.html> (дата звернення: 30.05.2026)

22. Завершився проєкт «Вибори без сексизму». ЮрФем. 2020. URL: <https://jurfem.com.ua/zavershyvsya-projekt-vybory-bes-seksyzmu/> (дата звернення: 21.05.2026)
23. Звіт за результатами дослідження ОПОРИ участі жінок в місцевих виборах – 2020. ОПОРА. 2021. URL: https://oporaua.org/vybory/gender_2020-23003 (дата звернення: 09.04.2026)
24. Індекс гендерної нерівності (Gender Inequality Index) та місце України в ньому. Конституційний Суд України. URL: <https://web.ccu.gov.ua/storinka/indeks-gendernoyi-nerivnosti> (дата звернення: 28.05.2026)
25. Індекс гендерної рівності в Україні. Український Жіночий Фонд. Київ, 2025. 67 с. URL: https://uwf.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/gender_index_ukr_web.pdf (дата звернення: 20.05.2026)
26. Кальник М. «Скільки жінок в ЗСУ: актуальна статистика 2025 року та історичний огляд». Nfront. 2025. URL: <https://nfront.org.ua/skilky-zhinok-v-zsu-aktualna-statystyka-2025-roku-ta-istorychnyj-oglyad/> (дата звернення: 19.02.2026)
27. Касіян В. «Це печерний сексизм»: народні депутатки виступили проти участі у «конкурсі міс Верховної Ради». LB.ua. 2021. URL: https://lb.ua/news/2021/09/13/493860_tse_pecherniy_seksizm_narodni.html (дата звернення: 30.05.2026)
28. Комітети Верховної Ради України. IX скликання. Склад і структура. Верховна Рада України. URL: https://people.rada.gov.ua/body/view/cmt-komit_sk19 (дата звернення: 30.05.2026)
29. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): Конвенція; Рада Європи від 11.05.2011. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11 (дата звернення: 28.05.2026)

30. Кузьменко Ю. В Україні стало на 40% більше військовослужбовиць, ніж у 2021 році. Suspilne media. 2023. URL: <https://surl.li/vxeuku> (дата звернення: 10.02.2026)
31. Лісничук О. Пошуки формули «нового суспільного договору» після Євромайдану. Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2017. Вип. 5–6 (91–92). С. 231–243. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/nz_91-92_93.pdf (дата звернення: 01.05.2026)
32. Луцан А. В. Захист прав жінок в умовах збройних конфліктів. Право і суспільство. 2022. № 6. С. 299–306. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/6_2022/45.pdf (дата звернення: 02.05.2026)
33. Луцюк Л. Дослідження ІМІ: половина українських медіа досі вдається до сексизму та дискримінації. Інститут масової інформації. 2024. URL: <https://imi.org.ua/news/doslidzhennya-imi-polovyna-ukrayinskyh-media-dosi-vdayut-sya-do-seksyzmu-ta-dyskryminatsiyi-i63160> (дата звернення: 21.05.2026)
34. Любарець А. Для чого потрібні гендерні квоти? Громадський рух ЧЕСНО. 2020. URL: <https://www.chesno.org/post/4203/> (дата звернення: 30.05.2026)
35. Майбутнє – у руках лідерок. Чому важливо долучати жінок до політичних процесів та ухвалення важливих рішень. UN WOMEN. 2026. URL: <https://ukraine.unwomen.org/uk/stories/novyyny/2026/01/maybutnye-u-rukakh-liderok-chomu-vazhlyvo-doluchaty-zhinok-do-politychnykh-protsesiv-ta-ukhvalennya-vazhlyvykh-rishen> (дата звернення: 14.02.2026)
36. Макарчук В. В., Росавицький О. О. Адміністративно-правові аспекти формування загонів самооборони. Право і суспільство. 2022. № 2. С. 158–163. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.2.24>. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7558/1/Administratyvno_pravovi.pdf (дата звернення: 28.04.2026)

- 37.Марценюк Т. Залученість жінок у політику в Україні: суспільні, партійні та індивідуальні чинники. Гендер в деталях. 2019. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/zaluchenist-zhinok-u-politiku-v-ukraini-suspilni-partiyni-ta-individualni-chinniki-134949.html> (дата звернення: 18.05.2026)
- 38.Марценюк Т. О. Жінки у «великій політиці»: гендерний аналіз Верховної Ради України. Наукові записки НаУКМА. Соціологія. 2018. Т. 1. С. 44–54. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0f73069a-2ea6-4f55-ab42-f71b5012fdd3/content> (дата звернення: 20.04.2026)
- 39.Марценюк Т., Тишко І. Переваги та виклики застосування гендерної квоти під час місцевих виборів 2020 року в Україні. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2021. URL: <https://dif.org.ua/article/perevagi-ta-vikliki-zastosuvannya-gendernoi-kvoti-pid-chas-mistseвих-viboriv-2020-roku-v-ukraini> (дата звернення: 28.05.2026)
- 40.Мацієвський Ю., Лебедюк В. Як писати наукові роботи з політології?: Навчальний посіб. 2-ге вид. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». 2015. – 148 с. URL: <https://surl.li/rabfwk> (дата звернення: 23.05.2026)
- 41.Наталія Алюшина взяла участь у презентації Стратегії Ради Європи з питань гендерної рівності на 2024–2029 роки. Національне агентство України з питань державної служби. 2026. URL: <https://nads.gov.ua/news/nataliia-aliushyna-vziala-uchast-u-prezentatsii-stratehii-rady-ievropy-z-pytan-hendernoi-rivnosti-na-20242029-roky> (дата звернення: 25.05.2026)
- 42.Неманежина О. Приниження, підлість, погрози і домагання: через що насправді проходять українські політикині. Gender in Detail. 2019. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/prinizhennya-pidlist-pogrozi-i-domagannya-cherez-scho-naspravdi-prohodyat-ukrainski-politikini-134928.html> (дата звернення: 07.03.2026)

43. Одарченко К. Проблеми гендерної рівності і політики-жінки в Україні. Главком. 2021. URL:
<https://glavcom.ua/columns/kodarchenko/problemi-gendernoji-rivnosti-i-politiki-zhin-ki-v-ukrajini-738966.html> (дата звернення: 28.05.2026).
44. Політичне фінансування та гендерна рівність на виборах в Україні. IFES Україна. 2020. URL:
<https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2020/04/IFES-Ukraine-Draft-Findings-on-Gender-and-Political-Finance-202-04-07-UKR.pdf> (дата звернення: 28.05.2026)
45. Прийнято за основу проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо протидії дискримінації за ознакою статі». Офіційний портал Верховної Ради України. 2021. URL:
<https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/204339.html> (дата звернення: 28.05.2026)
46. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства охорони здоров'я України від 29 грудня 1993 року № 256: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13.10.2017 № 1254. Верховна Рада України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/go/z1508-17> (дата звернення: 28.05.2026)
47. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2866-15> (дата звернення: 28.05.2026)
48. Проект Закону про внесення змін до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України щодо вдосконалення механізмів забезпечення військової дисципліни, запобігання і протидії проявам дискримінації та сексуальним домаганням : проект Закону України від 21.02.2025 № 13037. Законотворчість. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/pubd/InitiativBill/BillRegistrationOffers?billRegId=55783> (дата звернення: 28.05.2026)
49. Синявська О. Ю., Тимченко Н. С., Тимошенко Л. В. Щодо захисту прав жінок військовослужбовиць в умовах російсько-української війни. Наукові записки

- Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2023. Вип. 38. С. 109–115. URL:
<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/936c00f1-b2d8-4838-89ad-d652afa7ed46/content> (дата звернення: 05.05.2026)
50. Сисак І. Жінки в армії, політиці і владі: як змінилася гендерна ситуація в Україні. Радіо Свобода. 2023. URL:
<https://www.radiosvoboda.org/a/genderna-sytuatsiya-v-ukraini-voennoho-chasu/32696907.html> (дата звернення: 28.05.2026)
51. Стрельник О. «Турбота як робота». Уривок із книги Олени Стрельник. Українська правда. Життя. 2017. URL:
<https://life.pravda.com.ua/society/2017/06/17/224736/> (дата звернення: 19.05.2026)
52. Стрельник О. Гендерна (не)рівність в умовах війни: виклики та можливості для українського суспільства. Інститут соціології НАН України. 2024. URL:
https://isnasu.org.ua/analytics/004_Strelnyk_-_Genderna_nerivnist_v_umovah_vinyu.php (дата звернення: 28.04.2026)
53. Теплицька М. О. Представництво жінками-парламентаріями інтересів жінок в процесі ухвалення антикорупційного законодавства в Україні. ACREC Review. 2019. № 2.
 URL: https://acrec.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/AR01-3_final-final.pdf (дата звернення: 10.04.2026)
54. У новому виборчому кодексі закріпили 40-відсоткові гендерні квоти. ZMINA. 2019. URL:
https://zmina.info/news/u_novomu_viborchomu_kodeksi_zakripili_40_jenderni_kvoti/ (дата звернення: 27.05.2026)
55. Фінальний звіт за результатами гендерного моніторингу на позачергових виборах народних депутатів України 2019 року. Український Жіночий Фонд ; Національний демократичний інститут міжнародних відносин. 2021. 64 с. URL:
https://www.uwf.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/monitoring_report_ukr_web.pdf (дата звернення: 20.05.2026)

56. Чірілло Дж. Гендерний аналіз політичного та виборчого процесу в Україні. IFES Україна. 2019. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/10/IFES-Gender-Assessment-Ukraine-v1-2019-09-30-Ukr.pdf> (дата звернення: 27.05.2026)
57. Швед З. В. Феміністичний дискурс в суспільних практиках сучасності. Перспективи. Соціально-політичний журнал. 2024. № 3. С. 158–166. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/21481> (дата звернення: 25.04.2026)
58. Яке в Україні зараз співвідношення чоловіків та жінок: демограф здивував поясненням. ТСН. URL: <https://tsn.ua/exclusive/yake-v-ukrayini-zaraz-spivvidnoshennya-cholovikiv-ta-zhinok-demograf-zdivuvav-prognozom-2760705.html> (дата звернення: 07.04.2026)
59. Almakaty S. S. Gatekeeping and Agenda-Setting Theories in the Age of Algorithmic Media: A Critical Synthesis and Theoretical Extension (2000–2025). Preprints.org. 2026. URL: <https://www.preprints.org/manuscript/202602.1160> (дата звернення 18.04.2026)
60. Bellin E. Contingent democrats Industrialists, Labor, and Democratization in Late-Developing Countries. URL: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/10015453.pdf> (дата звернення: 17.04.2026)
61. Catalyst. The Double-Bind Dilemma for Women in Leadership: Damned if You Do, Doomed if You Don't. SlideShare. 2007. URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/the-double-bind-dilemma-for-women-in-leadership-damned-if-you-do-doomed-if-you-dont/1631078#9> (дата звернення: 20.04.2026)
62. Chen Z., Fiske S. T., Lee T. L. Ambivalent Sexism and Power-Related Gender-role Ideology in Marriage. Sex Roles. 2009. Vol. 60, № 11–12. P. 765–778. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3777654/> (дата звернення 18.04.2026)
63. Enloe C. Be sceptical of militarization. Chatham House. 2023. URL: <https://www.chathamhouse.org/publications/the-world-today/2023-02/cynthia-enloe-be-sceptical-militarization> (дата звернення: 16.04.2026)

64. Glick P., Fiske S. T. Hostile and Benevolent Sexism: Measuring Ambivalent Sexist Attitudes Toward Women. *Psychology of Women Quarterly*. 1997. Vol. 21, № 1. P. 119–135. URL: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1471-6402.1997.tb00104.x> (дата звернення: 20.04.2026)
65. Grubbs J. B. Ambivalent Sexism. *The SAGE Encyclopedia of Psychology and Gender*. 2017. URL: <https://pages.nyu.edu/jackson/sex.and.gender/Readings/AmbivalentSexism-Sage17.pdf> (дата звернення: 20.04.2026)
66. Humm M. *Słownik teorii feminizmu*. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe Semper, 1993. 268 s.
67. Mackay F., Murtagh C. New Institutions, New Gender Rules? A Feminist Institutional Lens on Women and Power-Sharing. 2019. URL: https://peacerep.org/wp-content/uploads/2019/03/2019_Mackay_Murtagh_new-institutions-new-gender-rules.pdf#:~:text=applying%20a%20feminist%20institutionalist%20promise%20of%20formal%20frameworks%20and (дата звернення: 11.04.2026)
68. Manjoo R., McRaith C. Gender-Based Violence and Justice in Conflict and Post-Conflict Areas. *Cornell International Law Journal*. 2011. Vol. 44. P. 11–31. URL: https://www.law.cornell.edu/gender-justice/resource/gender-based_violence_and_justice_in_conflict_and_post-conflict_areas (дата звернення: 26.04.2026)
69. Murray R., Bjarnegård E. Bringing men and masculinities into political science. *European Journal of Politics and Gender*. 2024. Vol. 7, № 3. P. 308–325. URL: https://www.researchgate.net/publication/373971611_Bringing_men_and_masculinities_into_political_science (дата звернення: 20.04.2026)
70. Pitkin H. F. *The concept of representation*. Univ of California Press. 1967.
71. Prasad A., Zulfiqar G. Resistance and praxis in the making of feminist solidarity: A conversation with Cynthia Enloe. *Gender, Work & Organization*. 2021. Vol. 28, № 2. P. 722–734. URL: https://www.researchgate.net/publication/343505380_Resistance_and_praxis_in_the

- [making_of_feminist_solidarity_A_conversation_with_Cynthia_Enloe](#) (дата звернення 18.04.2026)
72. Puya Habibi N. Cynthia Enloe, Twelve Feminist Lessons of War (University of California Press, 2023). *Feminists@law*. 2024. Vol. 13, № 1. URL: <https://journals.kent.ac.uk/index.php/feministsatlaw/article/view/1278/2312> (дата звернення 18.04.2026)
73. Reports and Documents, How is the term “armed conflict” defined in international humanitarian law? International Review of the Red Cross. ICRC. 2024. URL: <https://international-review.icrc.org/articles/reports-and-documents-how-is-the-term-armed-conflict-defined-in-ihl-925> (дата звернення: 22.04.2026)
74. Ryan M. K., Haslam S. A. The Glass Cliff: Evidence that Women are Over-Represented in Precarious Leadership Positions. *British Journal of Management*. 2005. Vol. 16, № 2. P. 81–90. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8551.2005.00433.x> (дата звернення: 20.04.2026)
75. Schouten P., Dunham H. Theory Talk #48: Cynthia Enloe on Militarization, Feminism, and the International Politics of Banana Boats. *Theory Talks*. 2012. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/155109/Theory%20Talk48_Enloe.pdf (дата звернення 18.04.2026)
76. Schwindt-Bayer L. A., Mishler W. An integrated model of women’s representation. *The Journal of politics*. 2005. №. 2. С. 407-428. URL: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1111/j.1468-2508.2005.00323.x> (дата звернення 10.04.2026)
77. Seifert C. A feminist response to the war in Ukraine. Berghof Foundation. 2026. URL: <https://berghof-foundation.org/news/feminist-response-war-ukraine> (дата звернення: 10.02.2026)
78. Strelnyk O. The feminist movement in war-torn Ukraine: challenges and opportunities. Centre for East European and International Studies (ZOiS). 2025. URL: <https://www.zois-berlin.de/en/publications/zois-spotlight/the-feminist-movement-in-war-torn-ukraine-challenges-and-opportunities> (дата звернення: 03.03.2026)

79. Ukraine. Women's representation in politics and public administration. Equal Future. 2025. URL:
<https://www.equalfuture-eurasia.org/womens-representation-in-politics-and-public-administration/ukraine> (дата звернення: 30.05.2026)
80. Utzeri M. Rethinking Men's Position in Organisation: The French Experience. Masculinities: A Journal of Identity and Culture. 2019. № 11. P. 5–22. URL:
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1205017> (дата звернення: 20.04.2026)